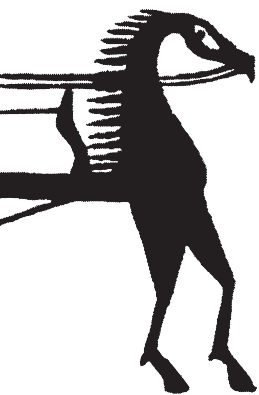

JKF

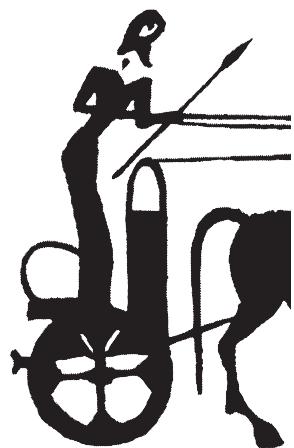

Všechny články prošly anonymním recenzním řízením.

Cover and typography © Markéta Jelenová, 2022

© Jednota klasických filologů, 2022

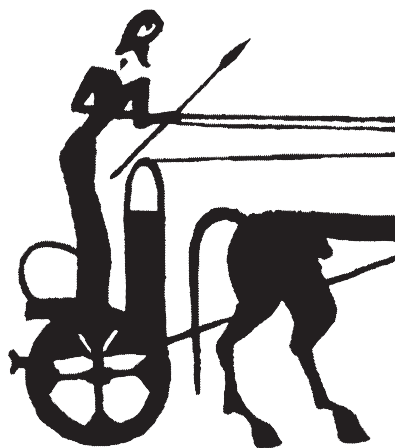
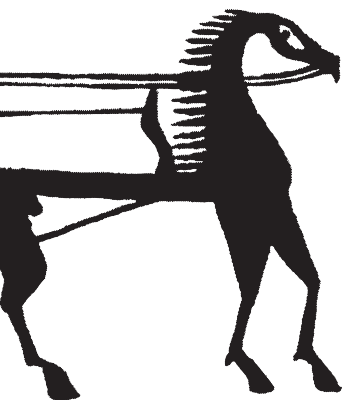
ISSN 1211-3379

LXIV/1 (2022)

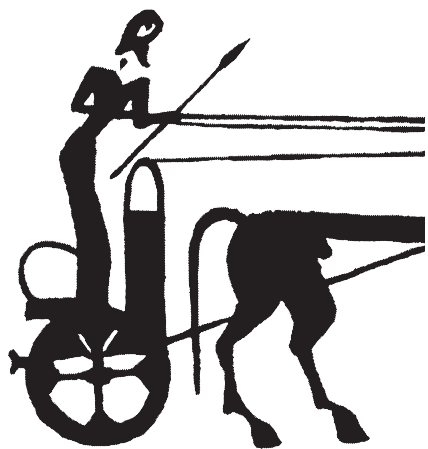
AVRIGA

ZPRÁVY JEDNOTY KLASICKÝCH FILOLOGŮ

ČLÁNKY / COMMENTATIONES

Grécismy v latinské lékařské terminologii ve spisu *De medicina* Aula Cornelia Celsa

Drahomíra Tesařová

Abstract:

Graecisms in Latin Medical Terminology in Aulus Cornelius Celsus's *De medicina*

The study deals with Graecisms in Latin medical terminology, based on an excerpt from the work of A. Cornelius Celsus *De medicina*. It presents statistics of Greek terms in individual medical disciplines (anatomy, pathology, and therapy) and characterizes various ways of transposing these words into Latin medical terminology – borrowings in terms of degree of their adaptation in the Latin context, various types of calques, and paraphrases. It complements the medical terminology of antiquity with a comparison with the Latin terminology of the present. Greek terms are used mainly in the field of pathology, especially as borrowings, partially adapted at the graphic and morphological level. Among the calques in which the author sees a transitional solution between the acceptance of a lexical unit from a foreign language and the use of domestic naming possibilities, the terms for the names of diseases predominate, namely one-word calques. In contemporary medical terminology, the Latinisation of Greek borrowings at the graphic and morphological level and their word-formation adaptation have been completed. Current terminology prefers Greek compound nouns to two-word calques. However, in the fact that the terms used by Aulus Cornelius Celsus have moved into contemporary terminology and have survived for centuries the author sees Celsus's contribution to the enrichment of the Latin vocabulary with foreign elements and its importance in the development of medical terminology.

keywords: Aulus Cornelius Celsus, *De medicina*, Latin medical terminology, Graecisms, borrowings, calques

klíčová slova: Aulus Cornelius Celsus, *De medicina*, latinská lékařská terminologie, grécismy, výpůjčky, kalky

1. Úvod

Přejímání slov z cizích jazyků je „důsledkem kontaktů jazyků a jejich vzájemné ekonomické, politické a kulturní situace, důsledkem poznávání cizích skutečností a potřeby pojmenovat je“.¹ Cizí vlivy se projevují především v oblasti terminologie, kde prvky cizího původu mají výhodu ve své izolovanosti v rámci jazyka, do něhož jsou přejímány, a díky tomu tak mohou dobře plnit úlohu jednoznačných a přesných termínů.² Vliv cizího jazyka není ovšem v žádném případě pouze vnější okolnost; je to současně i vnitřní podnět pro jazykový vývoj. Přejímání cizích slov je svědectvím o životaschopnosti přejímajícího jazyka a jeho aktivním přístupem k novým skutečnostem i jejich pojmenováním.³

Cílem této studie je charakterizovat cizí slova (slova přejatá z řečtiny) ve spise *De medicina* Aula Cornelia Celsa, postihnout jejich začlenění do latinského kontextu a ukázat různé způsoby přejímání těchto slov do latinské lékařské terminologie. Celkový obraz latinské lékařské terminologie ve starověku doplňujeme i jejím srovnáním s lékařskou terminologií v současnosti.

Spis *De medicina* Aula Cornelia Celsa se zachoval v osmi knihách jako součást objemného encyklopedického díla *Artes* a obsahuje rozsáhlý soubor lékařských termínů, rozsáhlejší než u ostatních latinských autorů. Celsus se setkal s řeckými slovy v dílech své předlohy, z nedostatku jiného řešení je převzal a snažil se s nimi dále pracovat. Při podrobné excerpci celého díla jsme našli celkem 166 řeckých termínů. Jde o první výskyt termínů, z nichž se některé opakují několikrát (D. R. Langslow zaznamenává celkem 244 řeckých termínů).⁴ Řecké termíny jsou v Celsově díle uvedeny stereotypním způsobem typu *quod Graeci vocant* nebo *quod a Graecis appellatur*, takže touto formulací autor činí ještě dnes svého čtenáře očitým svědkem vzniku latinské lékařské terminologie. Řecká pojmenování se objevují v oblasti anatomie, patologie, terapie i v oblasti pojmenování rostlin a prvků neživé přírody. Poslední dvě jmenované oblasti však v našem statistickém zpracování

¹ FILIPEC – ČERMÁK 1985, s. 120.

² HAVRÁNEK 1963, s. 82–83.

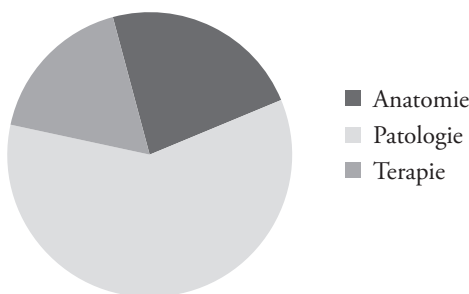
³ HAVRÁNEK 1966, s. 92.

⁴ LANGSLOW 2000, s. 77.

nejsou zahrnuty. O tom, jaké je zastoupení řeckých termínů v jednotlivých lékařských oborech a s čím tato skutečnost může souviset, vypovídá následující tabulka a graf.

	Počet	%
Anatomie	29	17,46
Patologie	99	59,64
Terapie	38	22,90
Celkem	166	100

Tabulka č. 1 – Rozdělení řeckých termínů podle jednotlivých lékařských oborů

Z tabulky a přiloženého grafu vyplývá, že největší procento zastoupení se objevuje v oboru patologie. Tato skutečnost může souviset s tím, že patologická terminologie je významně bohatší,⁵ její termíny vycházejí z více sémantických zdrojů (např. ze široké škály příznaků nemocí nebo jejich důsledků), a také s tím, že Celsus se oboru patologie věnuje nejvíce. Můžeme uvést tyto příklady:

1. příznaky nemocí – termín *elephantiasis* (řec. ἑλεφαντίασις) „zduření kůže“ vznikl podle podobnosti se sloní kůží (Cels. 3,25,1), termín *stranguria* (řec. στραγγουρία) označuje „řezavou bolest při močení“ (Cels. 2,1,8) a termín *phrenesis* (řec. φρένησις) „šílenství“ je založen na pojmenování jednoho z příznaků doprovázejících zánět mozkových blan (Cels.

⁵ MAREČKOVÁ – ŠIMON – ČERVENÝ 2002, s. 581–587.

- 2,1,15). Pojmenování *phagedaina* (řec. φαγέδαινα) „požírající“ označuje vřed šířící se rychle v měkkých tkáních do stran i do hloubky (*phagedainam Graeci vocant, quia celeriter serpendo penetrandoque usque ossa corpus vorat* – Cels. 5,28,3B) a termín *ozena* (řec. ὄζαινα) „páchnoucí nosní polyp“ vznikl podle příznaků diagnostikovatelných čichem (srov. řec. ὄζειν „čichat“ – Cels. 7,11,1). Pojmenování *proptosis* (řec. πρόπτωσης) znamená „vychýlení dopředu“ (*proptosin id, quoniam oculi procidunt* – Cels. 6,6,8G) a pojmenování *mydriasis* (řec. μυδρίασις) označuje „rozšíření zornice“ (*pupilla funditur et dilatatur* – Cels. 6,6,37).
2. důsledky nemoci – termín *paralysis* (řec. παράλυσις) „ochrnutí“ (Cels. 2,1,12) a termín *kachexia* (řec. καχεξία) vznikl pro označení „špatného tělesného stavu“ (*malus corporis habitus* – Cels. 3,22,2).

Druhým lékařským oborem, zastoupeným však o poznání méně, je terapie.⁶ Mezi termíny z oboru terapie řadíme jednak pojmenování různých lékařských nástrojů i zdravotnického materiálu, ale také pojmenování léků, masť i jiných léčivých prostředků. Celsus popisuje přes 100 různých chirurgických nástrojů, mezi nimi kleště, skalpely, amputační pily, stříkačky, vrtačky aj. Řecké pojmenování nacházíme např. v termínu *χοινικίς* ve významu „vrták“, „chirurgický nástroj s ozubeným okrajem“ (Cels. 8,3,1) nebo v termínu *rizagra* (řec. ριζάγρα) „kleště“ (*Quotiescumque dente exempto radix relicta est, protinus ea quoque ad id facta forfice, quam rizagran Graeci vocant, eximenda est* – Cels. 7,12,1F). K dalším terapeutickým prostředkům patří *clyster* (řec. κλυστήρ) „nálev tekutiny k čištění“ (Cels. 7,27,2) nebo různé druhy náplastí a obkladů. Termín *cataplasma*, vycházející z řec. κατάπλασμα, označuje kašovitý obklad, kdy se smíchá prášek a tekutina, nad ohněm se zahustí v kaši, navrství se na látku a přikládá se ještě teplý⁷ (*inponendum <calidum> ex farina et fico cataplasma* – Cels. 7,12,1D). Současná lékařská terminologie užívá slovo *cataplasma* ve významu „náplast, těstovitý, kašovitý obklad“.⁸ Termín *emplastrum* (řec. ἔμπλαστρον) byl vytvořen pro léčivý prostředek, který se nanáší na kůži a který se podle Celsa vyrábí takto: *arida*

⁶ Jedná se o klasifikaci podle LANGSLOW 2000, s. 77n.

⁷ Srov. také ISIDOR ze Sevilly 2003, s. 108.

⁸ KÁBRT – KÁBRT jr. 2015, s. 249.

medicamenta per se teruntur, deinde mixtis iis instillatur aut acetum aut si quis alius non pinguis umor accessurus est, et ea rursus ex eo teruntur „suchá léčiva se rozetřou a smíchají a pak se do nich vkápne buď ocet, nebo nějaká jiná netučná tekutina, která je po ruce, a znovu se vše tře“ (Cels. 5,17,2B).⁹ Dnešní lékařská terminologie ovšem používá slovo *emplastrum* pouze ve významu „náplast“. ¹⁰ *Malagma* (řec. μάλαγμα) je mast. Celsus vysvětluje rozdíly mezi pojmy *malagma*, *emplastrum* a *pastilli*: *malagmata maxime ex odoribus eorumque etiam surculis, emplastra pastillique magis ex quibusdam metallicis fiunt* – „malagmata se vyrábějí především z květů a také z mladých květinových výhonků, emplastra a pastilli spíše ze směsí s některými kovy“ (Cels. 5,17,2).¹¹ Termín *antidotum* (řec. ἀντίδοτον) znamená „protilátka; to, co bylo podáno jako protiklad“ (Cels. 5,27,2D) a pojmenování *catapotia* (řec. καταπότια) označuje léky v tekuté formě (Cels. 5,27,2D).

Mezi termíny z oboru anatomie nacházíme např. termín *pyloros* (řec. πυλωρός) „vrátník“ (Cels. 4,1,7), *parotis* (řec. παρωτίς) „žláza příušní“ (Cels. 5,18,31), *basis* (řec. βάσις) „spodina“ (Cels. 7,17,1B) nebo *thorax* (řec. θώραξ) „hrudník“ (Cels. 5,25,8). Všechny zmíněné termíny se ve své latinizované podobě používají i v současné terminologii. Celsus řecké termíny ponechává v latinském textu buď jako lexikální výpůjčky, nebo je nahrazuje kalky či latinským opisem. V následující tabulce uvádíme kvantitativní distribuci těchto případů:

	Počet	%
Výpůjčky	73	43,98
Kalky	45	27,10
Parafráze	48	28,92
Celkem	166	100

Tabulka č. 2 – Typy ekvivalentů

⁹ Srov. také ISIDOR ze Sevilly 2003, s. 109.

¹⁰ KÁBRT – KÁBRT jr. 2015, s. 363.

¹¹ Srov. také ISIDOR ze Sevilly 2003, s. 109.

2. Výpůjčky

Proces vypůjčování (přejímání) cizích slov je jedním z procesů obohacování lexika z vnějších zdrojů, kdy slova přejatá pojmenovávají danou skutečnost proto, že domácí výraz neexistuje, nebo proto, že ji označují přesněji či výstižněji. Výpůjčka znamená, že cizojazyčný prvek je v původním lexiku cizího jazyka zachován a přejímacím jazykem je jen „vypůjčen“. Termín „výpůjčka“ (přejímka) užívá např. *Encyklopedický slovník češtiny*.¹² Výpůjčkám z řečtiny v latině je věnována souhrnná práce Oskara Weiseho¹³ a studie Michèl Fruyt;¹⁴ řeckými výpůjčkami v jiných jazycích se zabývají další publikace, např. studie Dagmar Muchnové¹⁵ o internacionalismech s řeckými kořeny v české slovní zásobě, práce Radoslava Večerky¹⁶ o vlivu řečtiny na staroslověnštinu nebo monografie Stanislava Žaži¹⁷ o výpůjčkách z řečtiny ve slovanských jazycích. Na základě stupně formální adaptace přejatých slov v přejímacím jazyce můžeme rozlišovat lexikální jednotky neadaptované a adaptované.

2.1 Lexémy neadaptované

Lexémy neadaptované, původní, jsou nejméně začleněné do slovní zásoby a mají původní pravopis. Jsou to např. ἀποπληξία „mrtvice“ (Cels. 3,26,1), ἄσθμα „záducha“ (Cels. 4,8,1) nebo δύσπνοια „dušnost“ (Cels. 4,8,1).

Výše uvedená substantiva jsou v nominativu; akuzativ u jiných však prozrazuje i zachování řeckého gramatického systému těchto lexémů a tím i jejich odlišnost od gramatického systému latinského, např. τέτανον (od τέτανος) „napětí“ (Cels. 4,6,1), ἐλεφαντίασιν (od ἐλεφαντίασις) „zduření kůže“ (Cels. 3,25,1) nebo ἄσκήτην (od ἀσκήτης) „vodnatelnost“ (Cels. 3,21,2).

¹² KARLÍK – NEKULA – PLESKALOVÁ 2002, s. 542–544 (autory hesla jsou B. Skalka a M. Nekula).

¹³ WEISE 1882.

¹⁴ FRUYT 2011, s. 151–155.

¹⁵ MUCHNOVÁ 2017, s. 7–33.

¹⁶ VEČERKA 1971, s. 129–151.

¹⁷ ŽAŽA 2010.

U adjektiv uvedme jako příklady neadaptovaných výrůžček κρισίμους (od κρίσιμος) „kritický“ (Cels. 3,4,11) nebo νόθας (od νόθος) „nepravý“ (Cels. 8,1,15).

2.2 Lexémy adaptované

Adaptace lexémů lze dělit podle jazykových rovin a oblastí, v nichž adaptační mechanismy probíhají, na několik stupňů. Jsou to:

1. adaptace grafické, tj. pravopisné, při nichž je řecká dvojhláska αι nahrazena latinskou dvojhláskou ae (či e) – *gangr(a)ena* (řec. γάγγραινα) „sněť“ (Cels. 7,33,1); nebo kdy adaptovaná psaná podoba odráží výslovnost, např. výslovnost nosovky ve skupině γγ nebo samohlásky u¹⁸ – *gangr(a)ena* (řec. γάγγραινα) „sněť“ (Cels. 7,33,1), *spongia* (řec. σπογγία) „houba“ (Cels. 7,16,5);
2. adaptace morfologické, kdy jsou substantiva a adjektiva přiřazena k mluvnickému rodu a číslu a při změně koncovky k deklinačnímu typu – ke 2. deklinaci je přiřazeno substantivum *emplastrum* (řec. ἔμπλαστρον) „náplast“ (Cels. 7,25,1C) a *antidotum* (řec. ἀντίδοτον) „protilátka“ (Cels. 5,27,2D); k 3. deklinaci *thorax* (řec. θώραξ) „hrudník“ – Cels. 5,25,8) nebo *basis* (řec. βάσις) „spodina“, které si ovšem zachovává vedle latinských koncovek i koncovky řecké (Cels. 7,17,1B) a dvojího skloňování užívá v závislosti na tom, zda se termín vyskytuje v anatomii či patologii. Substantivum *polypus* „polyp“ vzniklo dokonce konverzí z řeckého adjektiva πολύπους „mnohonohý“ (Cels. 7,10,1).
3. adaptace slovtvorné, které spočívají v připojování příslušných slovtvorných afixů. Přejaté slovo se stává základem dalšího tvoření, je zapojeno do domácí slovtvorné soustavy, do jejích parametrů významových i formálních. Je projevem maximální slovtvorné adaptovanosti, protože teprve tento stupeň adaptace zařazuje přejaté slovo do systému slovní zásoby jako slovo rovnocenné výrazům domácím.¹⁹ Je však třeba říci, že v lékařské latině Aula Cornelia Celsa se neobjevují např. produktivní latinské

¹⁸ Písmeno γ před hrdelnou souhláskou η se vyslovovalo jako nosové n, samohláska u se původně vyslovovala jako u (NIEDERLE, J. – NIEDERLE, V. – VÁRCL 1974, s. 16 a 13).

¹⁹ RUSÍNOVÁ 2002, s. 320; srov. též PETR 1986, s. 197.

sufixy *-alis* nebo *-osus*, se kterými se setkáváme v lékařské latině pozdější (*basalis, polyposus*),²⁰ a že i adjektivum *carcinodes* (řec. καρκινώδες) „podobný nádoru“ (Cels. 6,8,2B), odvozené od substantiva *carcinoma* (řec. καρκίνωμα), má podobu řeckou, a zůstává tedy řeckou výpůjčkou podobně jako adjektivum *phreneticus* (řec. φρενητικός) „zuřivý“, odvozené od *phrenesis* (řec. φρένησις) (Cels. 2,4,8).

Na škále adaptovanosti lexikálních výpůjček tvoří krajní póly výpůjčky neadaptované a pojmenování zcela adaptovaná. Výpůjčky prvního typu tvoří v našem materiálu 28 % (v počtu 21); pojmenování zcela adaptovaná nejsou zastoupena vůbec, protože zřejmě přejatá řecká slova ještě v této době nedosáhla všeobecnější akceptace pojmenovaného jevu, a neměla tedy podmínky pro tuto nejvyšší míru zdomácnění. Mezi krajními póly nacházíme ovšem typy přechodné – termíny s různým stupněm adaptace. Vyšší stupeň adaptace v sobě může zahrnovat stupeň nižší, kdy proběhla adaptace v několika rovinách: např. *carcinoma* (řec. καρκίνωμα) „rakovina“ (Cels. 5,28,2) se adaptovalo v rovině grafické a morfologické. Tato skutečnost ovšem nemusí být pravidlem, protože např. substantivum *phagedaina* (řec. φαγέδαινα) „požírající“ (Cels. 5,28,3B) se adaptovalo morfologicky, ale graficky jen částečně.

3. Kalky

Kalkování²¹ je druhým z procesů obohacování lexika z vnějších zdrojů, tj. z jiných jazyků. Rozdílům mezi výpůjčkami a kalkováním se věnuje následující literatura: oba procesy a jejich různé výsledky, které vznikají kontaktem – interferencí – jazyků, popisuje Uriel Weinreich. Zatímco vypůjčení spočívá v úplném přenosu lexikální jednotky z jednoho jazyka do druhého,²² výsledkem kalkování je užití domácího slova podle modelu jazyka

²⁰ KÁBRT – KÁBRT jr. 2015, s. 217 a 760.

²¹ Pojmenování „kalk“ etymologicky vzniklo z lat. *calx* a fr. *calque* „pata“, „otisk paty“ (HOLUB – LYER 1967, s.228).

²² WEINREICH 1967, s. 47.

zdrojového.²³ Yaron Matras považuje za základ výpůjčky repliku materiálu („matter replication“), tedy konkrétní totožnou podobu slova po stránce fonologické, morfoložické, významové nebo syntaktické,²⁴ kdežto základem kalku je „pattern replication“, tj. odlišná slovní forma i konstrukce. Matras mluví o kombinaci jednotek v různých rovinách, o asociaci slovní formy a významu, o způsobu kombinace slovní formy a nabytí nového významu z takové kombinace, o uspořádání slovních forem.²⁵ Ján Horecký chápe kalkování jako „imitaci, přejímání onomaziologické struktury“²⁶ a podle Jany Kesselové je podkladem kalku „model, schéma nebo stimul pro výběr motivačního příznaku pojmenování“.²⁷ Kalk je tedy výsledkem specifického přejímání slova do cílového jazyka, který obohacuje jistou sféru bytí a poznání, v níž komunikační potřeba nového pojmenování vznikla.

V české lingvistice se vyslovuje k definici „kalku“ Martin Helcl, který kalky považuje „za doslovné překlady složek slova s přesným napodobením cizího vzoru po stránce jeho stavby, ať jsou to slova odvozená, předponová nebo složená“.²⁸ Podle Vladimíra Šmilauera jsou kalky „doslovné překlady, [...] slova mechanicky přeložená z jiného jazyka“.²⁹ (Podobně jsou kalky vymezeny také u Karla Sochora.³⁰) Sémantickým kalkům se ovšem Vladimír Šmilauer věnuje v následující kapitole se zřetelem na jejich změny významu.³¹ Dále v teorii kalku postoupil Igor Němec, který rozlišuje motivaci slovtvornou a motivaci sémantickou. Kalky podle něho tedy vznikají dvojitým způsobem: v prvním případě jde o „překlad cizích slov přjetím jejich slovtvorné motivace“, tj. o vytvoření nového slova domácího se slovtvorným významem odpovídajícím slovtvornému významu slova cizího, čili

²³ Srov. WEINREICH 1967, s. 48 („the use of an indigenous word of the influenced language in conformity with a foreign model“).

²⁴ MATRAS 2009, s. 148.

²⁵ Srov. MATRAS 2009, s. 235 („the mode of combining word-forms and the retrieval of new meanings from such combinations, and ordering of words-forms“).

²⁶ HORECKÝ 1977, s. 154.

²⁷ KESSELOVÁ 2018, s. 81.

²⁸ HELCL 1953, s. 36.

²⁹ ŠMILAUER 1953, s. 77.

³⁰ SOCHOR 1955, s. 42.

³¹ ŠMILAUER 1953, s. 78–79.

o překlad cizí slovtvorné struktury;³² druhým způsobem je pak „překládání cizích slov přjetím jejich motivace sémantické, tj. překlad cizího slova v jeho přeneseném významu domácím slovem, které významově odpovídá pouze jeho významu nepřenesenému“.³³ Jako motivované z hlediska přejímajícího jazyka posuzuje kalky mezi lexikálními jednotkami také monografie *Česká lexikologie*³⁴ Josefa Filipce a Karla Čermáka. Nejnověji se ke vzniku kalku vyjádřil Marek Nekula, který mluví o „převodu“ vzorů z jazyka modelového do jazyka replikujícího.³⁵ Dana Svobodová považuje kalkování za specifický typ přejímání cizojazyčných prostředků, kdy „není přejímána forma cizojazyčných prostředků, ale jen sémantické složky slova jakožto pojmenování, kdy se význam překládá do formy domácí, obvykle s rámcovým zachováním nebo napodobením původní morfemické nebo slovtvorné struktury...“³⁶ Forma je tedy zcela dána jazykem cílovým, zatímco výsledný význam a struktura jsou plně určovány jazykem zdrojovým. Kalkování se tak stává mnohdy přechodným řešením mezi využitím pojmenovávacích možností domácích (neologismů) a cestou převzetí pojmenování z jiného jazyka. Monografii o kalcích v německo-českém jazykovém kontaktu napsal Aleš Půda.³⁷

Kalky dělíme ve shodě s tradicí české lingvistiky na kalky sémantické a slovtvorné³⁸ a vymezujeme též pseudokalky.

3.1 Kalky sémantické

U sémantických kalků se využije již existující lexém cílového jazyka, jehož sémantika se rozšíří o nový význam podle jazykového vzorce zdrojového jazyka. Aktivita přejímajícího jazyka spočívá v přijetí nového významu již fungující lexikální jednotky, zatímco při vzniku nového významu na principu

³² NĚMEC 1968, s. 143.

³³ NĚMEC 1968, s. 144.

³⁴ FILIPEC – ČERMÁK 1985, s. 122.

³⁵ KARLÍK – NEKULA – PLESKALOVÁ 2016, díl II., s. 2048–2052.

³⁶ SVOBODOVÁ 2018, s. 70.

³⁷ PŮDA 2010.

³⁸ Srov. např. FILIPEC – ČERMÁK 1985, s. 122.

podobnosti nebo věčné souvislosti je aktivní zdrojový jazyk.³⁹ Termín *abscessus* s významem „hlíza“, „vřed“ tak nahradil řecký termín ἀπόστημα (Cels. 2,1,6); latinské substantivum *insania* (vytvořené pomocí záporné předpony *in-*) „šilenství“, „ztřeštěnost“ odpovídá řeckému φρένησις (Cels. 2,1,15) a víceslovným vyjádřením *septum transversum* „bránice“ je nahrazen řecký termín διάφραγμα (Cels. 2,7,3). Latinské substantivum *tabes* s původním významem „tání“, „tlení“, „hnutí“ získalo podle řeckého slova φθίσις význam „souchotiny“, „úbytě“ (Cels. 2,1,8) a dvojslovné pojmenování *bilis atra* „trudnomyslnost“, „melancholie“ je kalkem řeckého kompozita μελαγχολία (Cels. 2,1,6). Pojmenování *scapula* se stalo anatomickým termínem s významem „lopatka“ podle řeckého ὠμοπλάτη (Cels. 3,22,12) a latinské slovo *pastillus* nabylo podle řeckého slova τροχίσκος významu „pastilka“, „pilulka“ (Cels. 5,17,2).

3.2 Kalky slovtvorné

Slovtvorné kalky jsou výsledkem replikace jazykového vzorce zdrojového jazyka, a to prostřednictvím nové kombinace slovtvorných a morfe-matických prostředků cílového jazyka; tedy nové pojmenovávací jednotky vznikají z již existujících prvků cílového jazyka, které jsou tímto procesem aktivizovány, ovšem podle vzorců jiného jazyka, přičemž je přejímána stejná motivace pojmenování.⁴⁰ Termín *resolutio* „ochrnutí“, tvořený předponou *re-* a substantivem *solutio*, nahradil termín παράλυσις, který je tvořen podobným způsobem, tj. předponou παρά- „u“, „pří“, „vedle“ a substantivem λύσις „uvolnění“ (Cels. 2,1,12), a substantivum *suffusio* „podlitina“, tvořené předponou *sub-* (*suf-*) a substantivem *fusio*, napodobilo řecký termín ὑπόχυσις (Cels. 6,6,35).

Najdeme i dvojslovná vyjádření, která jsou obrazem morfe-matické stavby řeckých kompozit – *aquae timor* „strach z přijímání tekutiny“ odpovídá řeckému ὑδροφοβία (Cels. 5,27,2C) a *custos membranae* „ochrana blány“ řeckému μηνιγοφύλαξ (Cels. 8,3,8).

³⁹ KESSELOVÁ 2018, s. 83–85.

⁴⁰ KESSELOVÁ 2018, s. 84–85.

3.3 Pseudokalky

Pseudokalky jsou kalky, jež nepřebírají motivační příznak zdrojového jazyka, ale z logického spektra sémantických příznaků si vybírají jako zdroj pojmenování sémantický příznak jiný než ten, který je ve zdrojovém jazyce.⁴¹ Lékařský termín *destillatio* „rýma“ (Cels. 4,5,2), mající v latině původně význam „kapání“, nahrazuje řecký termín *κατασταγμός* ve významu „katar“, záněť sliznice šířící se kapénkovou infekcí; pojmenování *gravedo* „chřipka“, „rýma“, vzniklé na základě příznaku „pocitu těžkých nohou u chřipky“ (Cels. 4,5,2), odpovídá u Celsa pojmenování *κόρυζα* „rýma“.

3.4 Shrnutí

Na základě excerpovaného materiálu jsme se snažili ukázat jednotlivé typy kalků. Přitom je však třeba říci, že se výše uvedené typy mohou prolínat a kombinovat, takže můžeme nalézt i doklad kalku sémanticko-slovotvorného, kdy např. adjektivum *transversum* jako součást víceslovného vyjádření *septum transversum* vzniklo spojením předpony *trans-* a participia perfekta pasiva *versum* (od slovesa *vertere*), nebo mohou být tvořena i různá hybridní pojmenování a kombinace složené z výpůjček a kalků. Takovým příkladem je termín *aspera arteria* jako ekvivalent řeckého *τραχηία ἀρτερία*, který je částečně kalk, částečně výpůjčka.⁴² Tato pojmenování se ovšem v excerpovaném materiálu nevyskytují. Zároveň se ukázalo, že ve formě kalků se objevují převážně termíny patologické, které přinášejí více informací než např. termíny anatomické. Jaké je zastoupení jednoslovných a víceslovných kalků, ukazuje tabulka č. 3:

⁴¹ KESSELOVÁ 2018, s. 84.

⁴² Tento termín byl zaveden v latině před polovinou 1. stol. př. n. l. (LANGSLOW 2000, s. 36.)

	Počet	%
Vyjádření jednoslovné	33	73,33
Vyjádření víceslovné	12	26,67
Celkem	45	100

Tabulka č. 3 – Formy vyjádření

Z tabulky vyplývá, že převažují kalky vyjádřené jedním slovem; víceslovné kalky jsou zastoupeny při náhradě původních řeckých kompozit (např. *bilis atra, aquae timor, malus corporis habitus* = καχεξία) nebo jiných jednoslovných termínů (*levitas intestinorum* = λειεντερία, *septum transversum* = διάφραγμα aj.).

4. Parafráze

Parafráze tvoří téměř 29 % latinských ekvivalentů. Jde o víceslovná pojmenování, která jsou tvořena jmennými frázemi nebo popisnými neterminologickými větami, a to větami vedlejšími. Jde o následující případy:

A. Jmenné fráze se skládají:

- a) ze substantiva a genitivu substantiva (SUBST₁ – SUBST₂), přičemž substantivum v nominativu může být deverbativní, např. *distentio oris* (κυνικός σπασμός – Cels. 4,3,1), *sanguinis profusio* (αίμορροίς – Cels. 2,1,21) nebo deadjektivní, např. *urinae difficultas* (σπραγγουρία – Cels. 2,1,8). Na substantivu v nominativu může záviset i další předložková vazba – *sanguinis per quaedam velut ora venarum ... profusio* (Cels. 2,1,21);
- b) z adjektiva, substantiva a genitivu substantiva (ADJ₁ – SUBST₁ – SUBST₂), např. *ima pars ventriculi* (πυλωρός – Cels. 4,1,7);
- c) z participia, substantiva a genitivu substantiva (PART₁ – SUBST₁ – SUBST₂), např. *serpentina ulcera oris* (ἄφθαι – Cels. 2,1,18);
- d) ze substantiva, genitivu adjektiva a genitivu substantiva (SUBST₁ – ADJ₂ – SUBST₂), např. *morbus tenuioris intestini* (χρόδαψος – Cels. 4,20,1), *morbus plenioris intestini* (εἰλεός – Cels. 4,20,1);

e) ze substantiva a předložkové vazby (SUBST₁ – praep. SUBST), např. *aqua inter cutem* (ὕδρωψ – Cels. 3,21,1).

B. Popisné, neterminologické věty jsou věty vedlejší, např. *lapis... qui carnem edit* (σαρκοφάγος – Cels. 4,31,7); *...ubi umor cutem inflat* (ὕδροκεφαλον – Cels. 4,2,4) nebo *tonsillas ... quae post inflammationes indu<ru>erunt* (ἀντιάδες – Cels. 7,12,2).

Tyto parafráze představují ovšem vysvětlující opis nebo výklad pojmu a svou délkou jsou pro užívání většinou nevýhodné a jako termín nevyhovující. Celsus se snažil vysvětlit a upřesnit řeckou lékařskou terminologii pro praktické účely svých čtenářů. Viděl nedostatečnost latiny v náhradě řeckých lékařských termínů, ale protože nebyl násilným tvůrcem latinských termínů, které by odpovídaly řeckým modelům, zůstal často u popisných výrazů a parafrází.

5. Porovnání latinské lékařské terminologie u A. Cornelia Celsa a v současnosti

Na závěr uvedme srovnání nejdůležitějších termínů u A. Cornelia Celsa a termínů užívaných v současnosti. Zdrojem pro současné termíny je slovník J. Kábrta a J. Kábrta jr. *Lexicon medicum*.

Výpůjčky:

A. Cornelius Celsus		Lexicon medicum	
<i>elephantiasis</i>	zduření kůže	<i>elephantiasis</i>	zduření kůže
<i>stranguria</i>	řezavá bolest při močení	<i>stranguria</i>	řezavá bolest při močení
<i>paralysis</i>	ochrnutí	<i>paralysis</i>	ochrnutí
<i>phrenesis</i>	šílenství	<i>phrenesis</i>	šílenství
<i>phagedaina</i>	požírající	<i>phaged(a)ena</i>	vřed sžíravý
<i>ozena</i>	páchnoucí nosní polyp	<i>ozaena</i>	páchnoucí nosní polyp

A. Cornelius Celsus		Lexicon medicum	
<i>proptosis</i>	vychýlení dopředu	<i>proptosis</i>	pokles dopředu
<i>mydriasis</i>	rozšíření zornice	<i>mydriasis</i>	rozšíření zornice
<i>kachexia</i>	špatný tělesný stav	<i>kachexia</i>	špatný tělesný stav
<i>choinikis</i>	vrták	-	-
<i>rizagra</i>	kleště	-	-
<i>clyster</i>	nálev tekutiny k čištění	<i>chlyma</i>	klyisma, klystýr
<i>cataplasma</i>	kašovitý obklad	<i>cataplasma</i>	náplast, kašovitý obklad
<i>emplastrum</i>	kašovitý obklad, náplast	<i>emplastrum</i>	náplast
<i>malagma</i>	mast (z květů)	-	-
<i>antidotum</i>	protilátka	<i>antidotum</i>	protijed
<i>catapotium</i>	lék v tekuté formě	-	-
<i>pastillus</i>	mast (s kovy)	<i>pastillus</i>	tableta
<i>pyloros</i>	vrátník	<i>pylorus</i>	vrátník
<i>parotis</i>	žláza příušní	<i>parotis</i>	žláza příušní
<i>basis</i>	spodina	<i>basis</i>	báze, spodina
<i>thorax</i>	hrudník	<i>thorax</i>	hrudník
<i>apoplexia</i>	mrtvice	<i>apoplexia</i>	mrtvice
<i>asthma</i>	záducha	<i>asthma</i>	záducha
<i>dyspnoia</i>	dušnost	<i>dyspnoe, dyspnoea</i>	dušnost
<i>tetanos</i>	napětí	<i>tetanus</i>	infekce projevující se svalovou hypertonií
<i>askités</i>	vodnatelnost	<i>ascites</i>	vodnatelnost
<i>krisimous</i>	kritický	-	-
<i>nothas</i>	nepравý	<i>nothus</i>	nepравý
<i>gangr(a)ena</i>	sněť	<i>gangraena</i>	sněť

A. Cornelius Celsus		Lexicon medicum	
<i>spongia</i>	houba	ve složeninách (<i>spongioblastoma</i>)	spongioblastom
<i>polypus</i>	polyp	<i>polypus</i>	polyp
<i>carcinodes</i>	podobný nádoru	<i>carcinomatoides</i>	podobný karcinomu
<i>phreneticus</i>	zuřivý	<i>phreneticus</i>	zuřivý
<i>carcinoma</i>	nádor	<i>carcinoma</i>	karcinom, maligní epitelový nádor

Kalky:

A. Cornelius Celsus		Lexicon medicum	
<i>abscessus</i>	hlíza, vřed	<i>abscessus</i> <i>apostema</i>	hlíza, vřed hlíza, absces
<i>insania</i>	šílenství, ztřeštěnost	<i>insania</i> <i>phrenesis</i>	šílenství posedlost
<i>septum transversum</i>	bránice	<i>diaphragma</i>	přepážka, bránice
<i>tabes</i>	tlení, hnití	<i>tabes</i> <i>phthisis</i>	hnití, úbytě souchotiny, úbytě
<i>bilis atra</i>	trudnomyslnost, melancholie	<i>melancholia</i>	trudnomyslnost, melancholie
<i>scapula</i>	lopatka	<i>scapula</i> <i>omoplata</i>	lopatka lopatka
<i>resolutio</i>	ochrnutí	<i>resolutio</i> <i>paralysis</i>	uvolnění, ochabnutí ochrnutí, obrna
<i>suffusio</i>	podlitina	<i>suffusio</i> (<i>hypochysis</i>) - <i>haematoma</i>	podlitina - podlitina
<i>pastillus</i>	pastilka, pilulka	<i>pastillus</i> <i>trochiscus</i>	placička, tableta tableta
<i>aquae timor</i>	strach z přijímání tekutiny	<i>hydrophobia</i>	chorobný strach před přijímáním tekutin

A. Cornelius Celsus		Lexicon medicum	
<i>custos membranae</i>	ochrana blány	–	–
<i>destillatio</i>	rýma	<i>destillatio (kataktagmos)</i>	destilace, překapávání
<i>gravedo</i>	chřipka, rýma	<i>gravedo coryza influenza</i>	chřipka, rýma rýma
<i>levitas intestinorum</i>	pohyblivost střev	<i>levitas intestinorum lienteria</i>	pohyblivost střev lienterie, přítomnost nestráveného jídla ve stolici

Z uvedeného přehledu je jednoznačně patrná životnost termínů užívaných A. Corneliem Celsem i v současné lékařské terminologii. U výpůjček, které pronikly do současné terminologie, byla dokončena jejich latinizace, tj. adaptace grafická i morfologická (např. *cachexia*, *pylorus* nebo *tetanus* aj.), a tyto výpůjčky se ustálily natolik, že se mohly stát základem pro další tvoření a adaptovaly se slovtvorně. Z kalků se neujaly dvouslovné termíny typu *bilis atra*, *aquae timor* aj., jež současná terminologie nahrazuje řeckými kompozity (*melancholia*, *hydrophobia*), a do současné terminologie nepřešla ani pojmenování chirurgických nástrojů, což je vzhledem k technickému vývoji pochopitelné. Jen ojedinělé termíny se vrátily ke svému původnímu významu (např. *destillatio* nemá význam „rýma“, ale „překapávání“) nebo svůj význam změnily (např. *pastillus*, původně „mast“, nyní „tableta“) či zúžily (*emplastrum* „kašovitý obklad“, „náplast“ → „náplast“). Termín *septum transversum* se dodnes používá pro označení prvního stadia embryonálního vývoje bránice.

6. Závěr

Ve studii jsme se zabývali grécismy v latinské lékařské terminologii a různými způsoby přejímání řeckých slov v díle *De medicina* A. Cornelia Celsa. Uvedli jsme statistiku řeckých termínů v jednotlivých lékařských oborech

(anatomie, patologie, terapie), charakterizovali výpůjčky z řečtiny z hlediska stupně jejich adaptovanosti v latinském kontextu a popsali různé typy kalků i parafrází. Lékařskou terminologii starověku jsme doplnili i srovnáním s latinskou terminologií současnosti.

Ukázalo se, že řecké termíny jsou používány převážně v oblasti patologie, a to zejména jako výpůjčky, částečně adaptované v rovině grafické a morfologické. Absence adaptace slovtvorné i výskyt popisných výrazů a parafrází svědčí o počáteční fázi vzniku lékařské terminologie, kdy řecká slova ještě nedosáhla všeobecnější akceptace pojmenovaného jevu nebo kdy v latině pojmenování zcela chybělo. V kalkování vidíme přechodné řešení mezi přejímkou lexikální jednotky z cizího jazyka a využitím pojmenovávacích možností domácích. Převažují termíny pro názvy nemocí a co do formy kalky jednoslovné.

U výpůjček, které pronikly do současné terminologie, byla dokončena latinizace v rovině grafické i morfologické i jejich adaptace slovtvorná. Namísto kalků dvouslovných dává současná terminologie přednost řeckým kompozitům. V tom, že termíny užívané Aulem Corneliem Celsem přešly do současné terminologie a zachovaly si svoji životnost po celá staletí, však spatřujeme Celsův jednoznačný přínos k obohacení latinské slovní zásoby o cizí prvky a jeho význam ve vývoji lékařské terminologie.

Literatura

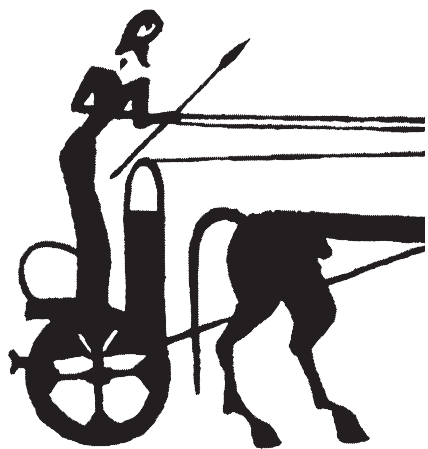
- FILIPEC, Josef – ČERMÁK, František. *Česká lexikologie*. Praha: Academia 1985.
- FRUYT, Michèl. Latin Vocabulary. In: CLACKSON, James (ed.). *A Companion to the Latin Language*. Chichester: Wiley-Blackwell 2011, s. 144–156.
- HAVRÁNEK, Bohuslav. *Studie o spisovném jazyce*. Praha: Nakladatelství ČSAV 1963.
- HAVRÁNEK, Bohuslav. Zur Problematik der Sprachmischung. In: VACHEK, Josef (ed.). *Travaux linguistiques de Prague. Vol. 2. Les problèmes du centre et de la périphérie du système de la langue*. Praha: Academia 1966, s. 81–95.
- HELCL, Martin. Hybridně složená slova jako elektromotor, autodoprava. *Naše řeč* 36, 1953, s. 34–43.
- HOLUB, Josef – LYER, Stanislav. *Stručný etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1967.

- HORECKÝ, Ján. Kalkovanie v slovenčine. *Studia Academica Slovaca. Prednášky XIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava: Alfa 1977, s. 151–160.
- ISIDOR ze Sevilly. *Etymologiae IV*. Přel. Klára Hušková a Hana Florianová. Praha: OIKOYMENH 2003.
- KÁBRT, Jan – KÁBRT, Jan jr. *Lexicon medicum*. 3. vyd. Praha: Galén 2015.
- KARLÍK, Petr – NEKULA, Marek – PLESKALOVÁ, Jana (eds.). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2002.
- KARLÍK, Petr – NEKULA, Marek – PLESKALOVÁ, Jana (eds.). *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Díl II. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2016.
- KESSELOVÁ, Jana. Kalkovanie a preberanie slov v slovenčine. In: WITZLACK-MAKAREWICH, Kai. (ed.): *Kalkierungs- und Entlehnungssprachen in der Slavia: Boris Unbegaun zum 120. Geburtstag*. Berlin: Frank & Timme 2018, s. 77–101.
- LANGSLOW, D. R. *Medical Latin in the Roman Empire*. Oxford: University Press 2000.
- MAREČKOVÁ, Elena – ŠIMON, František – ČERVENÝ, Ladislav. Latin as the language of medical terminology: some remarks on its role and prospects. *Swiss Med WKLY*, 132, 2002, s. 581–587.
- MATRAS, Yaron. *Language Contact*. Cambridge: Cambridge University Press 2009.
- MUCHNOVÁ, Dagmar. Internacionalismy s řeckými kořeny v české slovní zásobě. *Auriga – ZJKF* 59, č. 2, 2017, s. 7–33.
- NĚMEC, Igor. *Vývojové postupy české slovní zásoby*. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd 1968.
- NIEDERLE, Jindřich – NIEDERLE, Václav – VARCL, Ladislav. *Mluvnice řeckého jazyka*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1974.
- PETR, Jan a kol. *Mluvnice češtiny. Díl I.: Fonetika, fonologie, morfonologie a morfemika, tvoření slov*. Praha: Academia 1986.
- PŮDA, Aleš. *Zur Theorie der Lehnprägung im deutsch-tschechischen Sprachkontakt*. Frankfurt am Main: Peter Lang 2010.
- RUSÍNOVÁ, Zdenka. Slovtovorná adaptace přejatých slov a její povaha. *Čeština doma a ve světě* 10, č. 4, 2002, s. 311–322.
- SOCHOR, Karel. *Příručka o českém odborném názvosloví*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1955.
- SVOBODOVÁ, Dana. Cizojazyčné přejímky a kalky v češtině. In: WITZLACK-MAKAREWICH, Kai. (ed.): *Kalkierungs- und Entlehnungssprachen in der Slavia: Boris Unbegaun zum 120. Geburtstag*. Berlin: Frank & Timme 2018, s. 59–76.

- ŠMILAUER, Vladimír. *Zásoba slovní a význam slov*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1953.
- VEČERKA, Radoslav. Vliv řečtiny na staroslověňštinu. *Listy filologické* 94, 1971, s. 129–151.
- WEINREICH, Uriel. *Languages in Contact*. 5. vyd. London – The Hague – Paris: Mouton & Co 1967.
- WEISE, Oskar. *Die griechischen Wörter im Latein*. Leipzig: S. Hirzel, 1882. 554 s. [cit. 2021-03-08]. Dostupné z: <https://archive.org/details/diegriechischen00unkngoog/page/n7/mode/2up>.
- ŽAŽA, Stanislav. *Latina a řečtina v slovní zásobě, gramatice a terminologii slovanských jazyků*. Brno: Masarykova univerzita 2010.

PhDr. Drahomíra Tesařová, CSc., Vysoká škola zdravotnictva a sociální práce sv. Alžbety v Bratislavě, n. o., Detašované pracoviště Praha, Roháčova 1305/66, 130 00 Praha 3.
te.drahomira@seznam.cz

DIDAKTIKA / DIDACTICA

Gorgiova *Chvála Heleny* a výuka filozofie sofistů na gymnáziích

Radim Širl

Abstract:

Teaching the Philosophy of Sophists at Gymnázium: Gorgias's *Encomium of Helen*

The aim of this paper is to emphasize the role that the sophists play in the instruction of philosophy at gymnázium, a Czech institution of secondary education. The sophists are often understood as a mere stepping stone in the history of philosophy and are overshadowed by the philosophy of Socrates and Plato. This is sometimes still the case even though many scholars today appreciate the important contribution of the sophists to the Western philosophical tradition. This paper therefore argues that the sophists should be viewed as a necessary part of the instruction of philosophy at gymnázium.

The first part serves as a general introduction to a usual interpretation of the sophists and their part in the history of Western philosophy. Subsequently, a question of the goals of teaching philosophy at this type of educational establishment is discussed and then applied to the ideas of the sophists. This link is then demonstrated on the *Encomium of Helen* by Gorgias.

keywords: Gorgias, sophist, sophists, philosophy, rhetoric, instruction, teaching, curriculum framework, gymnasium, social sciences

klíčová slova: Gorgias, sofistika, sofisté, rétorika, rámcový vzdělávací program, výuka, vyučování, filozofie, gymnázium, základy společenských věd

I. Úvod

Tento článek se zabývá výukou filozofie sofistů¹ na gymnáziích a středních školách. Důvodem jeho vzniku je časté negativní vyobrazení sofistiky, které má v západní tradici hluboké kořeny, a které proto můžeme nalézt i v mnoha současných přehledech dějin filozofie. Myšlenky vybraných sofistů jsou dnes nicméně odborníky oceňovány jako hodnotné příspěvky k filozofii jazyka, skepticismu či teorii práva,² a proto by filozofie sofistiky neměla být redukována na pouhý odrazový můstek k výuce o „pravé filozofii“, jež bývá zastoupena klasickou trojicí Sókratés, Platón a Aristotelés.³ Cílem této práce pak není pokus o celkové zhodnocení sofistiky či apologie vybraných sofistů, ale otázka po smyslu výuky o tomto tématu z perspektivy kurikulárních dokumentů zaměřených na gymnaziální vzdělávání.⁴

Nejdříve pojednám o častém (byť nikoli výlučném) vyobrazení sofistů v dějinách a učebnicích filozofie, poté o širší otázce cílů výuky filozofie v rámci gymnaziálního vzdělávání s ohledem na specifika probíraného tématu a v závěru pak naznačím možný způsob výuky filozofie sofistů pomocí interpretace Gorgiova textu Ἐλένης ἐγκώμιον, překládaného jako *Chvála Heleny* či *Chvalořeč na Helenu* (Borecký 1974). Výběr právě Gorgiova textu není náhodný, neboť vychází jednak z krátké povahy tohoto textu⁵ a jednak z vlastního obsahu řeči, který lze vztáhnout i k tomu, jak o místě sofistů v dějinách filozofie zpravidla pojednává západní tradice.⁶ Uvedené kroky by

¹ V článku budu používat pojmy „sofisté“ či „sofistika“, je však třeba mít na paměti, že se spíše jedná o několik myslitelů, jež tradičně řadíme do společné etapy v dějinách filozofie, než o formálně vymezené hnutí.

² Srov. STÖRIG S007, s. 111–112; viz také SEP.

³ Srov. RÁDL 1998.

⁴ Tento článek velmi volně vychází z textu *Výuka sofistů na SŠ: Gorgiova Chvála Heleny*, který jsem napsal jako závěrečnou práci pro dokončení programu Učitelství pro SŠ v rámci ČŽV. Text byl nicméně koncipován jako konkrétní (dvoj)hodina výuky v rámci ZSV, a nikoli jako odborná studie. Zde rovněž děkuji své vedoucí Petře Šebešové za pomoc i čas, který mi během psaní práce věnovala.

⁵ Jakkoli platí, že u předsokratovských myslitelů úplně nelze hovořit o problému příliš velkého rozsahu dochovaných textů.

⁶ Kniha *Proč Gorgiás mluví: úvod do filozofie nebytí* (BOHÁČEK 2004) představuje asi nejzásadnější pokus o rehabilitaci výše jmenovaného myslitele v českém odborném prostředí. Boháček představuje Gorgiua jako pokračovatele i důkladného kritika vybraných předsokratovských

měly sloužit jako příspěvek k didaktice filozofie na gymnáziích i jako podnět k širším otázkám souvisejícím s výukou této humanitní vědy.

II. Obraz sofistů v dějinách a učebnicích filozofie

Sofistika netvořila jednotné hnutí, ale jednalo se spíše o neformálně stanovenou skupinu myslitelů, u nichž můžeme nalézt jisté společné rysy.⁷ Západní filozofická tradice sofistů většinou pojímá dialekticky – tj. staví je do protikladu s filozofií Sókratovou, případně s filozofií sókratovského typu. Takový náhled vychází z Platóna, jenž tuto dichotomii vytvořil a sofistů vylíčil v nepříznivém světle v protikladu k přístupu Sókratově: Sókratés je prezentován jako prototyp správného filozofa, jenž odmítá pokrytectví a prospěchářství některých sofistů (viz níže). Tento výkladový rámec se pak promítl i do běžného jazyka, v němž se slovo *sofista* vžilo jako označení pro výmluvného pokrytce či pro člověka, který je schopen překrucovat význam slov; slovo *sofistika* se v češtině i jiných jazycích zase používá pro překrucování významů či důkazů, a i ono má v takovém případě výlučně pejorativní význam.⁸

Z těchto základů pak vyrůstají nepřilíš lichotivé obrazy sofistů, které je možné nalézt v učebnicích či populárně naučné literatuře. K povaze těchto typů textů samozřejmě náleží snaha o zjednodušené podání látky tak, aby byla přístupná co nejširšímu spektru čtenářů, především s ohledem na jejich věk a znalosti; hrozí však přitom zkreslení či dezinterpretace probíraných myšlenek. Pro dějiny filozofie je snad nejznámějším příkladem populárně naučného textu *Sofin svět* Josteina Gaardera.⁹ A právě tato kniha se řadí mezi texty, které jsou vůči sofistice jednoznačně kritické:

myšlenkových směrů a jako tvůrce ve své době ojedinělé „filosofie nebytí“. I Boháčkův překlad textu *O nebytí čili O fysis* a jeho interpretace by tak teoreticky mohly být užity při výuce sofistů na gymnáziích, v porovnání s *Chválou Heleny* se však jedná o text výrazně složitější a jeho interpretace může být v mnoha bodech problematická (viz např. JIRSA–HLADKÝ 2006).

⁷ Srov. BROADIE 2003.

⁸ Srov. GRAESER 2000, s. 21; srov. také *PSJČ*, s. v. *sofista* a *sofistika*.

⁹ GAARDER 2002. Gaarderova kniha nepatří mezi akademické dějiny filozofie a mohlo by se zdát, že pro naše téma proto není relevantní. *Sofin svět* však bezesporu patří mezi komerčně i dosahem neúspěšnější dějiny filosofie (viz např. COSTELLO 1995) a primární autorův zámer je promlouvat ke čtenářům ve věku studentů gymnázií a středních škol.

„Sofisté byli placeni za své více či méně precizní vysvětlování a sofisté tohoto typu se vlastně vyskytují v celých dějinách. Teď mám na mysli všechny učitele a poloučitele, kteří jsou zcela spokojeni s tím málem, co vědí, nebo se chlubí, že vědí všechno o věcech, o nichž nemají ve skutečnosti ani ponětí. (...) Skutečný filosof, Sofie, to je něco docela jiného, *něco úplně opačného.*“ (Gaarder 2002, s. 62, kurzivu doplnil autor článku)

Gaarderovo hodnocení vyrůstá z výše zmiňovaných kořenů, nicméně autor postupuje ještě o krok dále, když *de facto* odmítá sofisty zařadit do dějin filozofie, a prezentuje je dokonce jako přímý opak toho, co znamená být filozofem.

Podobně kritické zhodnocení sofistiky lze nalézt i v českém prostředí, pravděpodobně nejostřeji vyjádřené Emanuelem Rádlem v jeho *Dějínách filozofie*.¹⁰ Rádl, podobně jako později Gaarder, kromě popisu hnutí a jeho představitelů zaujímá silné morální stanovisko, skrze které nahlíží vše, co sofisté přinesli jak do dějin myšlení, tak do veřejného života starověkého Řecka:

„...čím vlastně [sofisté] byli? Nebyli ani vůdci lidu, ani básníky, ani cestovatelé, ani lékaři; byli to lidé studení, bez pevného cíle života, bez vlasti, bez solidní víry, bez pevných zásad mravních, příliš moderní, příliš skeptičtí, příliš kosmopolitističtí; polo advokáti, polo profesoři, polo žurnalisté, polo filosofičtí herci; profesionálové dialektiky. Co připravovala filosofie řecká od počátku, intelektualismus, skepse k opravdové víře, duchaplná hra s pojmy místo věcného rozboru, to nyní v sofistice rozkvetlo. (...) ochablost víry, začavší kultem Dionýsovým a orfismem nabyla u sofistů formy anarchismu; všemu se posmívali, politickým usnesením, literárním hodnotám, mravním zásadám (...) říká se k jejich pochvale, že byli předchůdci osvícenství a volného myšlení; byli však pouze předchůdci lehkomyšlnosti, scházela jim pokrokovost a bojovnost osvícenců, chuť stvořit lepší svět a víra v nové pravdy.“ (Rádl 1998, s. 125–126)

¹⁰ RÁDL 1998.

Rádlův text je v tomto ohledu možné považovat za již překonaný a současné dějiny filozofie dostupné v češtině již k sofistům zaujímají vyváženější postoj. Například Hans Joachim Störig ve svých *Malých dějinách filosofie* zdůrazňuje, že sofisté obrátili pozornost na člověka, a díky nim se tak lidské myšlení i jazyk poprvé stávají významnými předměty filozofie; a kromě často zmiňovaného příspěvku k problematice platnosti a danosti etických norem Störig vyzdvihuje i jejich přínos ke stylistice a lingvistice.¹¹ Za povšimnutí stojí i fakt, že dialektické interpretace vlastně implicitně sofistiku valorizují, neboť nebýt sofistů působících v Athénách, Sókratés by pravděpodobně nemohl reagovat na určité podněty a své myšlení vymezit vůči myšlení jiného typu.

Podobné kladnější interpretace sofistiky ale stojí proti dlouhé výkladové tradici, která prezentuje Sókrata jako myslitele, jenž tuto etapu v dějinách myšlení překonal a založil (podle těchto interpretů) linii myšlení *hlubší a pravdivější* povahy.¹² Tendence sofistů nahlížet v nelichotivém světle či marginalizovat se proto promítá i do aktuálních učebních textů určených pro středoškolské studenty.

Učebnice Jiřího Hejduka *Občanský a společenskovědní základ: Filosofie* je jedním z výrazných pokračovatelů právě této výkladové tradice. Hejduk líčí sofisty jako pragmatické prospěcháře, kteří o dobru uvažují pouze z hlediska vlastního užitku a kteří sice „rozšířili, ale rozmělnili vzdělanost, takže společnost byla plošně nedovzdělaná“.¹³ Jiné texty sofistiku vypouští či marginalizují: Blechova *Filosofická čítanka* od sofistů neuvádí ani jeden text, přestože vybraným předsókratovským filozofům věnuje poměrně bohatý prostor,¹⁴ a podobně také některé učebnice¹⁵ o sofistech hovoří tak stručným způsobem, že se stávají spíše pouhým pojmem, který je nutné zmínit v rámci kompletního přehledu dějin, aniž by bylo třeba věnovat mu větší pozornost.

Kromě textů určených do výuky či pro pedagogů existují také materiály napsané výhradně pro středoškolské studenty, často jako příprava

¹¹ STÖRIG 2007, 111–112.

¹² ŠTOV. GRAESER 2000, s. 22.

¹³ HEJDUK 2011, s. 33.

¹⁴ BLECHA, 2000, s. 32–44.

¹⁵ MANNOVÁ – ŠLAPÁKOVÁ 1995, s. 13–15; ADAMOVÁ – DUDÁK – VENTURA 2001, s. 53; BÍLÝ 2009, s. 91.

ke zkouškám či k maturitě. V současnosti asi nejoblíbenějším reprezentan-tem takového textu je příručka *Odmaturuj! Ze společenských věd*, jejíž opako-vaná vydání svědčí o její značné popularitě. Také tento text by bylo možné zařadit k výkladové tradici, která sofistiku odmítá, neboť myšlenky sofistů redukuje na etický a gnozeologický relativismus: „[S]ofisté neučili své žáky poznat pravdu, ale dostat za pravdu – přesvědčit posluchače, že právě ta jejich pravda je pro ně nejlepší.“ (*Ibidem*, s. 178).¹⁶ Sofistika je tím vlastně omezena na učení přesvědčovat ostatní o své vlastní pravdě, aniž jsou brá-ny v úvahu další aspekty řečnického umění. S blížící se maturitou pak tex-ty této kategorie studentům slouží k časově úsporné a přehledové přípravě a výše vykreslený obrázek o sofistech může zůstat tím jediným, co si z této látky zapamatují.¹⁷ S jistou nadsázkou je tak možné říci, že pro mnoho stu- dentů jsou pak sofisté redukováni na pomyslné pseudofilozofické piráty, kteří putují od města k městu, kde se čistě pro vlastní prospěch obohacují na základě morálně pochybné činnosti.

Výklad sofistiky v českých učebnicích by možná zasloužil samostatnou studii.¹⁸ Doufám nicméně, že i tento stručný přehled poukázal na skuteč- nost, že vyobrazení těchto myslitelů v mnoha textech určených pro sekun- dární vzdělávání je často nepřijatelně zjednodušené, ukazuje sofisty a jejich myšlení jako něco marginálního, eticky problematického a celkově nežá- doucího. Sofisté se tu stávají jen jakýmsi odrazovým můstkem ke klasic- ké řecké filozofii, aniž by se dostatečně docenil jejich přínos pro filozofic- ké myšlení západní tradice. V následující kapitole se pokusím ukázat, že i z kurikulárních dokumentů vyplývá, že sofisté by měli být důležitou sou- částí výuky filozofie.

¹⁶ DVOŘÁK et al. 2015, s. 220 a s. 178.

¹⁷ Zde se mohu odvolat pouze na své zkušenosti z maturitních zkoušek, při nichž studenti v zápasu o shrnutí filozofických koncepcí mnoha myslitelů či hnutí sahají právě po těchto jednoduchých formulacích a tezovitých tvrzeních. Na vině však možná nejsou jen texty typu *Odmaturuj!* či jiné učební materiály, ale do jisté míry i povaha samotné maturitní zkoušky; učitele pak při podobných situacích nicméně mohou napadat otázky po smyslu výuky filo- zofie častěji než při výuce samotné.

¹⁸ K tématu srovnání středoškolských učebnic viz např. ŠEBEŠOVÁ, 2017, s. 10–13.

III. Sofisté a cíle výuky filozofie na gymnáziích

Jakákoliv otázka po smyslu výuky na školách v českém prostředí musí začít u kurikulárních dokumentů, neboť ty poskytují základnu pro koncepci výuky na všech typech škol. *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice* (2001), tzv. *Bílá kniha*, zakotvila *rámčové vzdělávací programy* (dále *RVP*), jež poskytují podklady pro vzdělávání na jednotlivých typech škol. Jak ale napovídá již sám pojem *rámčový*, tyto programy poskytují pouze základní mantinely pro tvorbu *školních vzdělávacích programů* (dále *ŠVP*), které pak upřesňují probíranou látku i ročník, v němž se tato látka má s žáky probírat. *RVP* jsou nicméně závazné pro všechny školy daného typu a každý *ŠVP* se musí s jejich obsahem vyrovnat. Úkolem *RVP* je proto jednak stanovit základní obsah a intence výuky a jednak vymezit klíčové kompetence, které studenti mají během výuky získávat a rozvíjet.¹⁹ Takové pojetí vzdělávací politiky na jednu stranu znamená, že formulace jednotlivých *RVP* jsou často velmi obecné, až vágní; na druhou stranu poskytují volnost, která pedagogům umožňuje přizpůsobit tvorbu *ŠVP* individuálním potřebám žáků či vlastním prioritám. Jako u mnoha rozhodnutí vzdělávací politiky i jednotlivé *RVP* můžeme interpretovat v kladném, či záporném světle, vždy podle toho, na co zaměříme svou pozornost. Vzhledem k jejich výsadnímu kurikulárnímu postavení je ale nutné se s obsahem *RVP* vyrovnat při tvorbě didaktik i jakékoli přípravy vyučování tohoto předmětu.

Pokud tedy hledáme podklady pro výuku filozofie na gymnáziích, konkrétní formulace nalézáme v *Rámčovém vzdělávacím programu pro gymnázia* (dále *RVP-G*), a to v bloku nazvaném *Úvod do filozofie a religionistiky*.²⁰ *RVP-G* formuluje velmi stručně učivo náležící ke každému předmětu, obsáhleji pak rozvádí očekávané výstupy (tedy to, co si žáci mají z předmětu odnést). Pokud bychom se ptali, které z očekávaných výstupů *RVP-G* lze vztáhnout k výuce filozofie sofistů, zjistíme, že je to celá polovina ze šesti specifikovaných bodů.

¹⁹ *Bílá kniha* 2001, s. 53.

²⁰ *RVP-G* 2007, s. 42. *RVP-G* v současnosti (2021) prochází revizemi, ty se však týkají dílčích změn v digitální oblasti, a nejsou tedy podstatné pro výukový blok *Úvod do filozofie a religionistiky*, který je formulován ve verzi z roku 2007. Více viz na: <https://revize.edu.cz/> a <https://revize.edu.cz/files/rvp-g.pdf>.

U výstupů můžeme k výuce o sofistech vztáhnout bezpochyby bod druhý, jenž hovoří o „řešení základních filozofických otázek v jednotlivých etapách vývoje filozofického myšlení“; jak bylo probráno výše, sofisté jsou v současnosti řazeni mezi jednu z klíčových etap filozofie, neboť poprvé systematicky zaměřili svou pozornost na člověka a jeho myšlení. Ještě více relevantní se pak jeví bod třetí, který by bylo možné označit jako bod rétorický:

„[Žák] eticky a věcně správně argumentuje v dialogu a diskusi, uvážlivě a kriticky přistupuje k argumentům druhých lidí, rozpozná nekoherentní argumentaci a manipulativní strategie v mezilidské komunikaci.“

A k sofistice lze také vztáhnout bod pátý:

„[Žák] posuzuje lidské jednání z hlediska etických norem a svědomí jednotlivce, objasní dějinnou proměnlivost základních etických pojmů a norem.“

Kromě obecnějšího výstupu orientace v dějinách filozofie tak *RVP-G* zdůrazňuje jak filozofické aspekty dialogu, argumentace a rétoriky, tak řešení etických otázek, tedy jednu z konstant v dějinách filozofie. Bereme-li tyto výstupy vážně, je nutné uznat, že velká část z dochovaných textů sofistů (či o sofistech) je pro tyto výstupy vysoce relevantní.

Témata, kterými se zabývala sofistika, jsou pak podstatná i z pohledu konceptu *klíčových kompetencí*, tedy jistého souboru dovedností, jež se mají rozvíjet během studia napříč jednotlivými předměty. Klíčové kompetence se vztahují například k oblastem učení, řešení problémů či komunikaci a představují jakési širší ideové zastřešení pro všechny sféry výuky, o kterých *RVP-G* hovoří. Na tomto místě je nutné zmínit, že celkově je idea klíčových kompetencí velmi vágní a její přítomnost v oficiálních kurikulárních dokumentech, stejně jako koncepce samotná, je často zpochybňována či kritizována.²¹ Přítomnost tohoto konceptu v tak zásadním dokumentu nicméně

²¹ Srov. např. ČERNÁ 2017, s. 37–45; ŠEBEŠOVÁ 2017, 17–26; ŠÍP 2019, s. 110–130.

znamenal, že bylo potřeba se s klíčovými kompetencemi určitým způsobem vyrovnat. Přijmeme-li tento požadavek, je na místě se ptát, jaké kompetence by se měly v rámci výuky filozofie rozvíjet.

Možnou odpověď na tuto otázku podává Petra Šebešová v úvodních kapitolách ke své antologii *Proč a jak učit filozofii na středních školách?* (Šebešová 2017). Šebešová si všímá specifického nedostatku *RVP-G*: ačkoli jsou popsány výstupy z jednotlivých předmětů a je představena i konkrétní typologie klíčových kompetencí, nikde v dokumentu není možné nalézt provázání obou žádoucích cílů výuky. Šebešová se proto snaží na tuto slabinu rámcového programu reagovat upřesněním toho, jaké kompetence a specifické činnosti by mohly být vhodné pro výuku filozofie. Kromě kurikulárních dokumentů přitom čerpá i z německé didaktiky filozofie, kde je k tomuto tématu k dispozici již etablovaný korpus textů.²² Následně vytváří koncept *filozofických kompetencí*, jež se manifestují například v kritické práci s textem, reflexi, odhalování argumentační struktury či ve správné práci s pojmy. Šebešová, němečtí didaktici, ale i jiní autoři (např. Liessman 2008) obecně zdůrazňují nutnost podněcovat myšlenkovou aktivitu žáků či studentů při výuce filozofie: „[V]šechny koncepce považují za hlavní obsah výuky filozofické myšlení, ne pouze reprodukci dějin filozofie.“²³ Současnými autory je oceňován právě jistý typ uvažování, který byl společný jak sofistům, tak některým jejich současníkům (Kritiás, Euripidés), které do tohoto hnutí většinou neřadíme (Graeser 2000, s. 22); ve výuce filozofie by proto měl být reflektován právě tento typ myšlení stejně jako témata, která sofisté do dějin filozofie přinesli.

Rámcový vzdělávací program pro gymnázia, klíčový dokument vymezující základní pilíře výuky filozofie tedy předestírá cíle výuky, které rezonují s některými prvky sofistiky jak v oblasti očekávaných výstupů, tak co do naplnění klíčových kompetencí. V další kapitole bude představena ukázka toho, jak by bylo možné cíle *RVP-G* v hodinách naplnit pomocí interpretace Gorgiova textu *Chvála Heleny*.

²² ŠEBEŠOVÁ 2017, s. 38–132.

²³ ŠEBEŠOVÁ 2017, s. 32.

IV. Gorgiova *Chvála Heleny* jako možný pramen výuky o sofistech

Pravděpodobně nejznámějším sofistou je Prótagoras z Abdér, který zaujímá výsadní postavení téměř ve všech dosud citovaných dějinách a dalších učebních textech.²⁴ Prótagorovy zlomky jsou v těchto zdrojích ovšem často rozebrány, a proto bude užitečné zaměřit se na text Gorgiův, který je středoškolskému prostředí známý méně. To ale samozřejmě neznamená, že by dochované texty od Protágora byly nezajímavé a že nemohou sloužit k naplnění cílů popsaných v předchozí kapitole.

Podobně jako celá sofistika, i Gorgiás je sekundární literaturou často vyobrazen spíše v negativním světle, jako prospěchář či pokrytec. František Novotný v úvodu k českým překladům Platóna kategoricky uvádí, že Gorgias své přednášky „konal spíše pro estetický požitek posluchačů než pro [jejich] věcné poučení“. Novotný dále tvrdí, že v průběhu dialogu „domnělá moc [rétoriky] se ukáže nicotnou a nicotné je i domnělé štěstí, které přináší člověku; objeví se, že rétorika není umění, které by zasluhovalo toho jména, a že jí nejde o věc, nýbrž o vnější účinek, o zdání.“ (Platón 2000, s. 5, 8).

Ponecháme-li stranou Platónovo podání Gorgiovy osoby a podíváme-li se na vlastní prameny, podobně ostré soudy se pak vynášejí s trochu většími obtížemi. Gorgiův text Ἐλένης ἐγκώμιον (*Chvála Heleny*) patří mezi tzv. vzorové řeči, tedy texty, na kterých měly být demonstrovány autorovy rétorické schopnosti (Graeser 2000, s. 39), a podává o rétorice poněkud složitější obraz. Věřím, že právě tyto kvality předurčují tuto *Chválu Heleny* k tomu, aby byla jedním z vhodných pramenných textů, které při probírání filozofie sofistů na gymnáziu umožní naplnit cíle výuky filozofie.

Přestože je Gorgiův text, jak už sám název napovídá, primárně věnován *femme fatale* řecké epiky, jeho filozoficky pravděpodobně nejzajímavější část se netýká přímo obhajoby zmíněné mytologické postavy, ale úvah o povaze a funkci *řeči* (λόγος), potažmo rétoriky. Za klíčovou část Gorgiovy řeči je možné považovat následující řádky:

²⁴ Výjimku tvoří pouze Graeserova *Řecká filosofie klasického období*, kde je oběma sofistům věnován přibližně stejný prostor; nutno však podotknout, že je to stále Prótagoras, který je probírán na prvním místě.

„Řeč je mocným vládcem, který zcela nepatrným a nepostižitelným tělem vykonává věci preveliké; neboť v její moci je zbaviti člověka strachu, odejmout mu zármutek, vzbudit v něm radost, zmnožit jeho lítost. [...] Celé básnictví pokládám a považuji za řeč mající míru. Ty, kteří jí naslouchají, naplní hrůza plná strachu, lítost bohatá na slzy a touha provázená smutkem. Cizí osudy, štěstí a neštěstí prožívá duše mocí slov jakoby jakýsi vlastní prožitek. [...] Kouzelné zařikání řeči přikouzljuje radost, zařikává zármutek; neboť když se moc čarovného zpěvu setká s míněním duše, omámí ji, přesvědčí ji, změní ji svými čarami. [...] Týž význam má moc slova pro rozpoložení duše, jako má složení léků a jedů pro stav těla. Jako různé léky a jedy vyhánějí z těla různé šťávy a jedny zbavují člověka choroby strastí a druhé života slastí, tak i některé řeči zarmoutí, druhé potěší, jiné dodají posluchačům odvahy, jiné je poděsí, jiné zas zlým přemlouváním duši ošálí a okouzlí.“ (Gorgiás in Borecký 1974, s. 10–11)²⁵

Chvála Heleny stojí za zmínku i z toho důvodu, že mimo jiné obsahuje také slavné přirovnání schopností rétora k lékaři, kterému se pak věnuje Platón v prvních částech dialogu *Gorgias* a samozřejmě se zde nabízí i možnost číst tyto řádky jako Gorgiovo vychloubání a zdůraznění vlastního významu jako řečníka. Při pohledu na text jako takový je nicméně patrné, že se jedná o promyšleně strukturovaný argument o vlivu slov na naše emoce a celkový stav lidské psychiky. Pasáž je nevšední především zdůrazněním intenzity působení, které mohou slova na člověka mít a které – pokud s autorovým stanoviskem souhlasíme – je něčím nesamozřejmým, leč pozoruhodným.

Gorgiův argument je také možné snadno vztáhnout k vlastní zkušenosti pro člověka téměř jakéhokoli věku a umožňuje při výuce zmínit či hledat příklady takového působení ve vybraných literárních dílech či vysvětlení v psychologii a tím rozvíjet v současnosti vysoce oceňované mezioborové vztahy (*RVP-G*, 2007, s. 12). Argumenty v textu je rovněž možné navázat na aktuální celospolečenská témata: v souvislosti s velmi rozšířeným problémem šíření *hoaxů* a *fake news* se často hovoří o klíčové roli emocionálního

²⁵ Srov. také s Gorgiovou promluvou ve stejnojmenném Platónově dialogu (PLATÓN 2000, s. 25–26).

působení, které pomáhá dané dezinformace šířit a umocňuje jejich přesvědčivost (Durnová 2019). Užití rétorických dovedností v politickém životě bylo velmi důležité právě v čase, kdy sofisté v Řecku působili,²⁶ a rozbor *Chvály Heleny* v historickém kontextu proto poskytuje možnosti k otevření tématu emocí v diskurzu politiky, marketingu a reklamy (viz např. Bernays – Miller 2005). Díky takovým příkladům a paralelám, ať už z jiných předmětů či z vlastní zkušenosti, je možné docílit většího působení a usnadnit zapamatování probírané látky.

Nejednu paralelu s těmito pasážemi z *Chvály Heleny* lze nalézt i při četbě klasiků, kupříkladu ve dvacátém zpěvu Homérova eposu *Odyseia*, v němž se Odysseus vrací po mnoha letech plných trápení zpět na Ithaku a nachází svůj domov v naprostém rozvratu. Tento pohled Odyssea zarmoutí jako dosud nic, co na svých strastiplných cestách prožil, a hrozí, že takový pohled již nebude schopný unést. Odysseus se proto ve snaze zachránit své srdce uchýlí k přemlouvání sebe samotného:

„Snes to jen, milé srdce, vždyť sneslo's hnusnější skutek
v onen strašlivý den, když Kyklóps nezdolný silou
silné druhy mi žral – tys trpělo, až tě tam odtud
vyvedla zchytralost má, když myslilo's, že ti je zhynout!“
Takto se vyjádřil rek, své milé chtě posílit srdce.
Toto se ztišilo tedy a dál již poslušno v hrudi zůstalo.
(Hom. *Od.* 20, 18–23)²⁷

Uvedenou pasáž dělí od vystoupení prvních sofistů sice několik staletí, ukazuje ale, že rétorické schopnosti se jako téma neobjevily v Řecku až s příchodem těchto učitelů, nýbrž že je nalézáme už v nejstarších dochovaných textech. Nabízí také zajímavé otázky, například: jak často přesvědčujeme

²⁶ STÖRIG 2007, s. 109.

²⁷ Za upozornění na toto místo v Homérově eposu ve spojitosti s rétorikou vděčím Davidu Bartoňovi. Přestože je v češtině dostupnější novější překlad Rudolfa Mertlíka (HOMÉROS 1984), cituji dle staršího překladu Otokara Vaňorného (HOMÉROS 1940), neboť klíčovou část citované pasáže ἐν στήθεσσι καθαπτόμενος φίλον ἦτορ Mertlík překládá „když v prsou své milené srdce teď káral“, což sice představuje relevantní alternativu, Vaňorného překlad však podle mého názoru lépe odpovídá kontextu situace, ve které se Odysseus na začátku dvacátého zpěvu ocitá.

vlastními rétorickými schopnostmi také sami sebe? Mluví Odysseus pravdu, když sám sebe přesvědčuje, že spatřil již horší věci? A je někdy správné lhát, chceme-li přesvědčit druhé či sami sebe, pokud k tomu máme dobré důvody? Můžeme uvažovat o tom, že v dané pasáži spolu hovoří dvě složky Odysseovy osobnosti (racionální a emocionální)? A můžeme vůbec u člověka o takovém rozdělení hovořit? A podobně.

Všechny uvedené otázky se bytostně týkají řečnického umění a objevují se nejen v Homérově eposu či Gorgiově *Chvále Heleny*, ale napadají nás samotné během rozmanitých situací, do kterých se během našich životů dostáváme. Redukce přemlouvání na pouhou relativizaci a upřednostnění vlastních sobeckých cílů, jak se při výkladu sofistiky často stává, jde přímo proti jednomu z mála dochovaných textů, které od Gorgii, jednoho z nejznámějších sofistů, máme.

V. Závěr

Jak by nyní mělo být zřejmé, cílem článku bylo zdůvodnit, že filozofie řecké sofistiky si zaslouží mít své místo v učebních osnovách gymnázií. Studii chci také varovat před tím, aby výklad o sofistech nebyl redukován jen na úlohu pomyslného odrazového můstku k filozofii Sókrata, Platóna a Aristotela, jak tomu je v mnoha učebních textech. Vybrané prvky z myšlení některých sofistů jsou v současnosti mnoha odborníky považovány za důležitý příspěvek k dějinám západního myšlení, tento názor ale stále bojuje s tradicí sahající právě až k Platónovým dialogům. Podobné výkladové rámce často vedou ke kategorickým hodnotícím soudům, které mohou vyústit až v odmítnutí sofistiky v jejím celku. Článek měl tedy cíle normativního rázu: tvrdím, že výuka sofistů představuje součást kurikula, jež by neměla být opomenuta na úkor klasické řecké filozofie či jiných filozofických směrů a myslitelů.

Jak bylo ukázáno výše, takové tvrzení je také ve shodě s kurikulárními dokumenty, především *RVP-G*, a to jak v otázce očekávaných výstupů, tak v otázce klíčových kompetencí. Konfrontace žáků s myšlenkami sofistů má vysoký potenciál pro rozvoj tzv. filozofických kompetencí a zároveň může vyvolat hlubší otázky o povaze a působení lidské řeči, o morálních normách či možnostech našeho poznání. Sofisté vznesli otázku po funkci

a možnostech jazyka a kladli i základní otázky týkající se našeho vztahu ke skutečnosti: „Tragédie... působí klam, při kterém, jak praví Gorgias, oklamavší je spravedlivější než neoklamavší a oklamáný je moudřejší než neoklamáný.“ (Gorgias, B 23).²⁸

Ačkoli předcházející kapitoly mohou vypadat jako jednoznačná obhajoba sofistiky, jejich apologetický tón byl pouze reakcí na místo, které bylo sofistice v mnohých dějinách filozofie přiděleno. I promyšlená kritika sofistiky může vést k naplnění cílů kurikulárních dokumentů a v případě chronologického přístupu k výuce filozofie je pravděpodobně nutnou součástí výkladu. Taková kritika ale musí být schopná oprostít se od jednoznačných morálních soudů, jejichž prizmatem může dojít k dezinterpretaci některých filozoficky podnětných myšlenek. Sofistika je výjimečná i tím, že přestože nás od života řeckých sofistů dělí několik tisíciletí, vybrané otázky, kterými se sofisté zabírali, nestárnou a týkají se každého člověka v každé době. Přítomnost takových otázek je při výuce filozofie na gymnáziích nesmírně důležitá, neboť tento typ otázek může v žácích vzbudit zájem pátrat po odpovědích na ně, a rozvíjet tak své filozofické myšlení. A skrze takové tázání je pak možné se dostat i k dalším zásadním otázkám lidského údělu.

Literatura:

- ADAMOVÁ, Lenka – DUDÁK, Vladislav – VENTURA, Václav. *Základy filosofie, etiky: základy společenských věd pro střední školy*. Praha: Fortuna 2001.
- BERNAYS, Edward L. – MILLER, Mark Crispin. *Propaganda*. Brooklyn NY: Ig 2005. *Bílá kniha 2001 viz Národní program rozvoje vzdělávání v České republice: bílá kniha 2001*.
- BÍLÝ, Jiří. *Základy společenských věd. II: Základy filosofie a psychologie*. Ostrava: Key Publishing 2009.
- BLECHA, Ivan. *Filosofická čítanka*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc 2000.

²⁸ *Zlomky předsokratovských myslitelů*, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962, s. 163.

- BOHÁČEK, Kryštof. *Proč Gorgiás mluví: úvod do filosofie nebytí: včetně řecko-českého textu Peri tou me ontos*. Praha: Filosofia 2004.
- BORECKÝ, Bořivoj (ed.). *Tribuni výmluvnosti: výbor ze starověkých řečníků*. Praha: Odeon 1974.
- BŘÁZDA, Radim – DRNEK, Martin. *Společenské vědy pro střední školy. 4. díl*. Brno: Didaktis 2011.
- BROADIE, Sarah. The Sophists and Socrates. In: SEDLEY, David (ed.). *The Cambridge Companion to Greek and Roman Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press 2003, s. 73–97.
- COSTELLO, Peter. Review: *Sophie's World* by Jostein Gaarder. In *Studies: An Irish Quarterly Review* 84, 334, 1995, s. 228–230.
- ČERNÁ, Zuzana. *Reflexe náboženství ve vzdělávání s důrazem na analýzu českých středoškolských materiálů*. Pardubice: Univerzita Pardubice 2017.
- DURNOVÁ, Anna. *Understanding Emotions in Post-factual Politics: Negotiating Truth*. Northampton: Edward Elgar Publishing 2019.
- DVOŘÁK, Jan et al. *Odmaturuj! Ze společenských věd*. Druhé, přepracované vydání. Brno: Didaktis 2015.
- GAARDER, Jostein. *Sofin svět: Román o dějinách filosofie*. Praha: Albatros 2002.
- GRAESER, Andreas. *Řecká filosofie klasického období: sofisté, Sókratés a sokratikové, Platón a Aristotelés*. Praha: OIKOYMENH 2000.
- HEJDUK, Jiří. *Občanský a společenskovědní základ. Filosofie*. Kralice na Hané: Computer Media 2011.
- HOMÉROS. *Odyseia*. Přel. O. Vaňorný. Praha: Jan Laichter 1940.
- HOMÉROS. *Odyseia*. Přel. R. Mertlík. Praha: Odeon 1984.
- JIRSA, Jakub – HLADKÝ, Vojtěch. Kryštof Boháček – Proč Gorgiás mluví (recenze). *Reflexe* 2006, 31, s. 121–129.
- LIESSMANN, Konrad Paul. *Teorie nevzdělanosti: omyly společnosti vědění*. Praha: Academia 2008.
- MANNOVÁ, Jitka – ŠLAPÁKOVÁ, Ivana. *Základy společenských věd: filozofie, sociologie, politologie, etika, estetika (studijní materiál pro žáky středních škol)*. Brno: PC-DIR 1995.
- Národní program rozvoje vzdělávání v České republice: bílá kniha*. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání 2001.
- PLATÓN. *Gorgiás*. Přel. F. Novotný. Praha: OIKOYMENH 2000.
- RVP-G = Rámcový vzdělávací program pro gymnázia*. Praha: VÚP 2007.

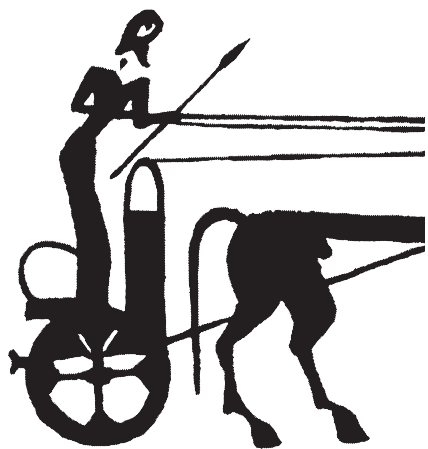
- RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie. I. Starověk a středověk*. Praha: Votobia 1998.
- STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2007[2000].
- ŠEBEŠOVÁ, Petra (ed.). *Proč a jak učit filosofii na středních školách?* Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta 2017.
- Šíp, Radim. *Proč školství a jeho aktéři selhávají: kognitivní krajiny a nacionalismus*. Brno: Masarykova univerzita 2019.
- Zlomky předsokratovských myslitelů*. Přel. K. Svoboda. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1962.

Elektronické zdroje:

- PSJČ = Příruční slovník jazyka českého*: <https://bara.ujc.cas.cz/psjc/> [přístup 1. 7. 2021].
- Revize rámcových vzdělávacích programů*: <https://revize.edu.cz/> [přístup 1. 7. 2021].
- SEP = Stanford Encyclopedia of Philosophy*: <https://plato.stanford.edu/> [přístup 1. 7. 2021].

Mgr. Radim Širl, Katedra pedagogiky, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy,
nám. J. Palacha 2, Praha 1, 116 38.
radim.sirl@seznam.cz

ZPRÁVY / MISCELLANEA

K nedožitému stoletému jubileu profesora Radislava Hoška

(13. 3. 1922 – 27. 4. 2005)

Jubilea bývají zpravidla vhodnou příležitostí k vyjádření zasloužené vděčnosti, k hodnocení, k zamyšlení, ke vzpomínkám... V letošním roce by se dožil sta let emeritní profesor University Karlovy Radislav Hošek – je tedy vhodná příležitost s vděčností si připomenout a posoudit osobnost a badatelský odkaz tohoto významného, i v zahraničí vysoce oceňovaného klasického filologa a historika starověku.

Radislav Hošek byl brněnský rodák a celý život zůstal Brnu věrný. Narodil se do rodiny Karla Hoška, který se jako ruský legionář do vlasti vrátil se svou ruskou manželkou Helenou. V době Hoškova narození byl otec ředitelem děkanské kanceláře na Filozofické fakultě nedávno založené (1919) Masarykovy univerzity; rodina měla byt v budově fakulty, takže malý Radislav byl, dá se říci, „dítětem univerzity“, s jejímž prostředím se důkladně sžil.

V roce 1941 ukončil studium na klasickém gymnáziu v Brně, kde se vyhranil jeho zájem o klasické jazyky; přitahovaly ho však i přírodní vědy. Po znovuotevření českých vysokých škol v roce 1945 se zapsal na Filozofické fakultě ke studiu klasických jazyků, které uzavřel doktorátem filozofie (PhDr.) v roce 1949. Měl štěstí na velké a inspirující učitele, na které celý život vděčně vzpomínal a pokládal je i za své osobní vzory, nejen pro vlastní odbornou práci: byli jimi profesor František Novotný, výtečný znalec latiny a Platónovy filozofie (který během půlstoletí přeložil do češtiny všechna Platónova díla!), profesori Ferdinand Stiebitz a Jaroslav Ludvíkovský, velcí znalci antických literatur a též překladatelé, nebo indoevropeista Václav Machek.

Svou odbornou kariéru zahájil Hošek kvalifikačními pracemi o Aureliu Augustinovi a Aristofanovi, kteří se i později těšili jeho badatelskému zájmu. V roce 1961 získal hodnost kandidáta věd (CSc.) a v roce 1962 se habilitoval publikovanou docentskou prací *Lidovost a lidové motivy u Aristofana*. V té době zastával na brněnské FF už i akademické funkce – byl vedoucí Katedry starověké kultury i proděkanem fakulty (1962). V roce 1966 byl jmenován profesorem klasické filologie, v témže roce ukončil své působení v Brně a přešel na Filozofickou fakultu UK v Praze, kde měl na tehdejší

Katedře věd o antickém starověku (od 1991 Ústav řeckých a latinských studií) pokrýt výuku římských dějin a pomocných věd historických. Po roce 1987, kdy odešel do důchodu, působil v ústavu jako externí spolupracovník. Po listopadové změně režimu v roce 1989 byl reaktivován a zvolen vedoucím katedry (do dubna 1991). Jeho autorita, zkušenost a organizační schopnosti byly v tomto období transformace vědních oborů pro ústav nanejvýš důležité. I později pak – až do svého onemocnění – ochotně vycházel ústavu vstřícnou výukou kurzů k antickému náboženství, mytologii, řeckému divadlu a k dějinám římských provincií. Působil i v Brně, Olomouci a svou bohatou pedagogickou kariéru uzavřel v Trnavě (2001–2004).

Vědecká práce profesora Hoška obsáhla velmi široký tematický prostor, ba, je možno říci, že jeho badatelský zájem se uplatnil, byť samozřejmě v různé míře (např. římská republika nebyla ve středu jeho zájmu), téměř ve všech oblastech klasických studií (úplná bibliografie jeho prací je publikována v *Graecolatina Pragensia* XXII, 2007, s. 11–45). Jeho odborná erudice byla obdivuhodná, znalosti v dobrém slova smyslu encyklopedické, ohromující byla jeho sčítlost řeckých i římských autorů – to dohromady bylo skvělým předpokladem pro nalézání témat vhodných pro zkoumání. Hoškovy práce postihují celý antický geografický prostor a časově celé období od raného Řecka po konec antiky. Navíc k Hoškovu zájmu patřily i kulturní tradice antiky a dějiny klasických studií. Profesor Hošek byl skutečným polyhistorem, v našich oborech najisto posledním. Jako klasický filolog se suverénně pohyboval v řecké i latinské problematice, důvěrně znal a vykládal prozaiky, básníky i dramatiky; v jejich textech nacházel reflexe dobových společenských problémů i autentické doklady sociálních vztahů a hodnotových postojů (srov. jeho statě k medicíně a filozofii na scéně staré attické komedie). Na poli starověkých dějin se věnoval politickým dějinám, sociální problematice, římské provinciální správě, reáliím municipálního života a právním institucím. Ve své práci důsledně uplatňoval filologicko-historickou metodu a jeho zásadou vždy bylo vracet se *ad fontes*. Na počátku zkoumání daného problému byl téměř vždy text, k němuž bylo nutno najít adekvátní další údaje – literární, epigrafické či archeologické. Hošek vynikal schopností údaje různých zdrojů kombinovat a pracovat s analogiemi; jeho předností byla schopnost empatie do historických okolností a snad vrozená intuice, kterou mohl uplatnit mimo jiné i v literární a epigrafické textové

kritice. Lze říci, že jako badatel byl Hošek realista: držel se pramenů a stál nohama pevně na zemi. Diferencoval pochopitelně jisté, pravděpodobné a možné, ale přítelem velkých hypotéz nebyl.

Velkou část svých studií věnoval profesor Hošek otázkám antických náboženství a mytologie. Sledoval roli mytologie v řecké literatuře, oficiální i lidové aspekty náboženských představ, speciální problematiku kultů lokálních božstev a jejich šíření v římské říši; velkou pozornost věnoval i otázkám křesťanství, zvláště konfrontaci nového náboženství se státem v období „zápasu o Boha“ ve 4. stol. n. l. Jednotlivé náboženské jevy a projevy se snažil vždy postihnout v jejich sociálních a historických souvislostech, v podmíněnosti vzájemného ovlivňování různých náboženských představ. Náboženství vždy chápal jako formující element společenské existence. V této souvislosti je nutno připomenout, že se Hošek zajímal i o „periferní“ společnosti, jak dokládá jeho oblíbené téma – Thrákové, jejichž náboženským představám a kulturnímu formování věnoval řadu studií (např. *Die ältesten Vorstellungen der Thraker, Graecolatina Pragensia* 12, 1988, s. 9–31). Bulharsko jej vůbec přitahovalo, jak dosvědčují jeho stati o Václavu Dobruském, zakladateli moderní bulharistiky, a také úzká spolupráce a přátelství s bulharským klasickým archeologem a epigrafikem V. Velkovem.

Profesor Hošek věnoval celoživotně velkou pozornost bádání na poli řecké a především latinské epigrafiky a vedle L. Vidmana byl nepochybně největším českým (a československým) epigrafikem. Epigrafický materiál, který byl pro něj především pramenem pro zkoumání různých aspektů společenského života v římských provinciích, bohatě využíval i ve své výuce, když v seminářích učil studenty chápat specifický význam nápisných textů a možnosti jejich interpretací v kombinaci s archeologickými i literárními doklady. Natrvalo významné jsou jeho dvě edice na Slovensku uchovávaných a nalezených latinských nápisů: v první publikoval společně s J. Čěškou už dříve nalezené nápisy (*Inscriptiones Pannoniae Superioris in Slovacia Transdanubiana repertae*, Brno 1967), v druhé už sám sebral nápisy nově nalezené v Gerulatě (dn. Rusovce), Stupavě, Celemantii (dn. Iža), Bratislavě, Doldogu aj. (*Tituli Latini Pannoniae Superioris annis 1967–1982 in Slovacia reperti*, Praha 1985). Publikoval řadu studií, v nichž využil epigrafický materiál pro detailní a originální zkoumání dílčích problémů demografického charakteru, realii provinčního života, problematiky původu a pohybu

vojenských jednotek (např. Ala I Cannanefatium, *Graecolatina Pragensia* 5, 1972, s. 15–35) a pochopitelně i problematiky náboženské (srov. Saturnus, velký bůh Afriky, *Menerva* 2, 1999, s. 29–35). Svými pracemi si získal velké mezinárodní renomé. Často se účastnil speciálních konferencí, navázal pracovní i přátelské vztahy s mnoha zahraničními badateli a autorsky se podílel na významných mezinárodních badatelských projektech, uvedme jen *Tabula Imperii Romani* (TIR; spolu s P. Olivou, J. Burianem, L. Vidmanem; list M – 33 byl publikován 1986) či *Lexicon iconographicum mythologiae classicae* (LIMC). Jeho epigrafických zkušeností využívali ke konzultacím odborníci z jiných oborů a jako expert na nápisy se spolupodílel na řadě terénních archeologických výzkumů (vedených prof. J. Bouzkem) v Bulharsku, v maloasijské Kýmé, na Samothráce a v Libanonu.

Stejně všestranná jako práce vědecká byla i Hoškova pedagogická činnost. Jeho přednáškové kurzy i tematické semináře, věnované zvláště řecké literatuře, básnictví a divadlu, řeckému i římskému náboženství, mytologii, helénistickým a římským dějinám, správě a reáliím římských provincií, otázkám vztahu římského státu a křesťanství, měly vždy hojnou účast studentů klasické filologie a klasické archeologie. Byl oblíbeným učitelem, získával si přirozenou úctu svým rozvážným a jasným výkladem, svou lidskostí, velkorysostí a v neposlední řadě i svým humorem. Jeho přístup ke studentům a vstřícné, ale náročné vedení seminářů a různých studentských prací nebyly jen předáváním základů badatelského „řemesla“, ale také ukázkou étosu vědecké a pedagogické práce.

Neobyčejně bohatá a nanejvýš záslužná byla Hoškova osvětová a popularizační práce, kterou se snažil přiblížit a do určité míry i „zpřítomnit“ antiku, její kulturu a myšlenkový svět, široké veřejnosti. Byl si samozřejmě vědom toho, že antický svět dnes nemůže být ani ideálem, ani modelem pro naši existenci; byl však přesvědčen, že mnohé z antiky má nadčasovou platnost a může pro nás být *ad hoc* inspirací, případně pevným korektivem pro naše příliš rychlé, a tedy i povrchní prožívání přítomnosti. Publikoval velké množství informativních zpráv a statí v populárních časopisech o nových objevech archeologických, o nových výkladech známých faktů, o vědeckých diskusích a posunech v bádání apod. Přednášek v populárních kurzech pro veřejnost byly stovky. Nejzávažnějším přínosem v této oblasti jsou ovšem monografické práce, v nichž jako autor či spoluautor předal veřejnosti populárně psané, ale odborně vysoce

fundované výklady k různým oblastem antického života, jimiž se zabýval i ve své vědecké práci: *Země bohů a lidí. Pohled do řeckého dávnověku* (1972); *Antické Černomoří* (1978, spolu s J. Bouzkem); *Řím v době Marka Aurelia* (1990, spolu s V. Markem); *Antická mystéria* (1997, spolu s R. Dostálovou); *Aurelius Augustinus: Říman – člověk – světec* (2000); *Řecké náboženství* (2004). Bohužel až posmrtně vyšla v podobě vysokoškolských skript u nás naprosto výjimečná příručka *Papyrologie řecká, latinská a koptská* (2006), jejíž vytvoření inicioval.

Profesor Hošek si už v mládí vzal k srdci zásadu svého učitele F. Novotného, že badatel má zpřístupnit širší veřejnosti výsledky své badatelské práce překladem originálních antických textů. Zanechal tedy pro nás i řadu překladů jak prozaických, tak básnických textů, převážně z řeckého prostředí. Uvést tu můžeme překlad Galénova *Úvodu do logiky* (1958, šlo o vůbec první překlad tohoto spisu do moderního jazyka), Artemidórovův *Snář* (1974) a Platónovu *Ústavu* (1993; ano, i Novotného překlady působí už dnes jazykově a stylisticky značně archaicky!). Z básnických textů tu připomeneme alespoň překlad Sofokleových fragmentů, řeckých epigramatiků či Arátových *Fainomena*. Bylo by chybou nepřipomenout, že Hošek byl jedním z „otců zakladatelů“ významné ediční řady *Antická knihovna* (od 1969 v tehdejší nakladatelství Svoboda) a k ní doplňkové série *Čtení o antice*. Svou autorskou činností a organizační aktivitou v oblasti popularizace antiky zůstává Hošek vzorem pro další generace badatelů. Po ústupu klasických jazyků ze školního vzdělání a s oslabováním vědomostí o dějinách a kultuře antiky je její popularizace jedinou cestou, jak udržet ve společnosti povědomí o „antických kořenech“ evropské civilizace. Je jistě zajímavé, že B. G. Niebuhr, jeden ze zakladatelů moderní historiografie, už před dvěma sty léty vyslovil obavu, že „naše civilizace klesne do hlubokého barbarství, ztratí-li studium starých společností vážnost a úctu“ (*Vorträge über römische Altertümer*, s. 23). Zatím k tomu nedošlo...

V roce stého výročí Hoškova narození, sedmáct let po jeho úmrtí, si s obdivem a vděčností znovu a silněji uvědomujeme, jak významně se svou celoživotní prací zasloužil o českou vědu v oblasti humanitních studií i o českou kulturu. Zanechal dílo, které jistě přetrvá život člověka. Hoškovi spolupracovníci, přátelé a žáci na něj vzpomínají jako na laskavého a dobrého člověka.

Překladatelská soutěž České společnosti novořeckých studií 2021

Při příležitosti Mezinárodního dne řeckého jazyka, který připadá na 9. února, byla vyhlášena již třetí překladatelská soutěž určena studentům i absolventům neogrecistiky. V r. 2021 se nadto mohli do soutěže přihlásit také zájemci z širší veřejnosti. Pro překlad byly vybrány dvě povídky řeckého prozaika Antonise Samarakise „Ζητείται ελπίς“ (Hledá se naděje) a „Ο τοίχος“ (Zed) ze Samarakisovy první sbírky. Ve většině svých děl Samarakis pracuje s anonymními postavami, jeho styl psaní je prostý, v popisu úsporný s nečekanými zvraty a často žíravým humorem. Vedle své spisovatelské činnosti byl vyslancem dobré vůle pro UNICEF, v Řecku organizoval každoroční mládežnický parlament (Η Βουλή των Εφήβων) a v roce 1991 byl navržen jako kulturní velvyslanec Řecka pro organizaci Lékaři bez hranic.

Antonis Samarakis, jemuž byl v kulturním světě věnován rok 2020, je znám především jako autor proslulého románu *Omyl* (Το λάθος, 1965). Mistrovské Samarakisovo dílo o osudu zadrženého muže v blíže neurčeném policejním státě předvídalo s jasnozřivou palčivostí vojenskou diktaturu v Řecku (1967–1974). Bylo přeloženo do více než třiceti jazyků, díky čemuž rezonovalo dál po celém světě jako nadčasové varování před hrozbou totalitních režimů; nebylo divu, že román v Řecku získal v roce 1966, těsně před převratem, prestižní Cenu Dvanácti (Βραβείο των Δώδεκα) a ve Francii v roce 1970 Grand Prix de la Littérature Policière. *Omyl* byl také zfilmován německým režisérem Peterem Fleischmannem a uveden pod francouzským titulem *La faille* (1975). Český vyšel román *Omyl* roku 1981 v překladu Lefterise Bubarise a povídka „Džungle“ (Η ζούγκλα) roku 1989 v překladu Lysimacha a Mileny Papadopulosových ve výboru řecké povídky 20. století *Moře náš osud*. Československá televize natočila v roce 1986 detektivní televizní film *Případ z kavárny sport* (Ο άνθρωπος του Καφέ Σπορ) podle Samarakisova kafkovského příběhu. V říjnu 1988 odvysílal Československý rozhlas v četbě na pokračování Samarakisovu novelu „Odmítám“ (Αρνούμαι). Na jaře r. 2021 se k nim připojily i dva vítězné překlady překladatelské soutěže ČSNS.

Soutěž probíhala od února do konce května 2021, sešlo se 11 překladů, z nichž tříčlenná komise vyhodnotila jako dva nejlepší překlady od Renáty Mokošové (3. místo)¹ a Dafni Dimitriou (2. místo),² 1. místo vyhlášeno nebylo. Překlad Dafni Dimitriou zaujal hned při prvním čtení dobře plynoucím, odpovídajícím stylem a jasně zvolenou strategií formálního členění. Porotu přesvědčilo také výborné substituční řešení obtížně převoditelné archaizující katharevusy v novinářském žargonu 50. let do současného českého prostředí. Obdobně tak u Renáty Mokošové, jejíž překlad zaujal stylistickou vyvážeností a čtivostí.

Je potěšitelné, že ve srovnání s předcházejícím rokem 2020 (tři překlady studentů pražské neogrecistiky) byl o překladatelskou soutěž podstatně vyšší zájem: se čtyřmi překlady se přihlásili překladatelé z širší veřejnosti, pět překladů zaslali studenti a absolventi pražské neogrecistiky a dva překlady patřily brněnským neogrecistům. Kvalita všech překladů byla na velmi dobré úrovni a lze doufat, že by se tato skutečnost mohla odrazit i v ambicióznějších překladatelských projektech.

Pavλίνα Šípová (Ústav řeckých a latinských studií FF UK)

¹ K nahlédnutí zde: <https://classics.phil.muni.cz/media/3328738/preklad-6.pdf>.

² K nahlédnutí zde: <https://classics.phil.muni.cz/media/3328737/preklad-5.pdf>.

Devátý Den latiny na Filozofické fakultě UK

Dne 28. dubna 2022 proběhl v prostorách hlavní budovy Filozofické fakulty Univerzity Karlovy (nám. Jana Palacha 2, Praha 1) už devátý Den latiny, tentokrát v netradičním dubnovém termínu. Od roku 2012 se tato popularizační akce, jejíž iniciátorkou a organizátorkou je doc. Lucie Pultrová z Ústavu řeckých a latinských studií FF UK (dále jen ÚŘLS FF UK), konala vždy koncem listopadu, nicméně vzhledem k protipandemickým opatřením v souvislosti s nemocí covid-19 musel být ročník 2020 zrušen a ročník 2021 byl přesunut právě na poslední dubnový čtvrtek roku následujícího. Nechejme se překvapit, zda se do budoucna udrží tento jarní termín, nebo zda se organizátoři vrátí zpět k tradičnímu listopadu: do úvahy však také připadá termín lednový či únorový (kdy na FF UK probíhá zkuškové období, a tudíž není nutné rušit výuku ve velkých posluchárnách).

Akce je primárně určena pro studenty středních škol – jako obvykle dorazili (v doprovodu svých učitelů) v největším počtu studenti pražských gymnázií, ale nechyběli také studenti z Brna, nebo třeba Teplic či Neratovic. Úvodní plenární přednášku *Jak je to s antikou doopravdy aneb Antika kolem nás* pronesla ke zcela zaplněné aule doc. Jana Képartová (Pedagogická fakulta UK).

Poté už si ve třech blocích (jednom dopoledním a dvou odpoledních) volili návštěvníci akce další přednášky dle svého zájmu. Vybrat si mohli zpravidla ze šesti přednášek, z nichž se část zabývala latinským jazykem a literaturou napříč celými jejich dějinami (antika, středověk, humanismus) a část šířeji antickou a středověkou (nehmotnou i hmotnou) kulturou, včetně novověké recepce antického dědictví (v české, řecké či americké kultuře).

Studenti, kteří se chtěli zapojit aktivně, si navíc mohli vybrat také některou z překladatelských dílen (středověké prameny k českým dějinám překládali s dr. Alenou Bočkovou z Jazykového centra FF UK a dr. Janem Zdichyncem z Ústavu českých dějin FF UK, antické neliterární a neformální texty s doc. Lucií Pultrovou), a dokonce také dílnu filmařskou, kde během hodiny a půl dramatisovali, secvícili a nakonec i úspěšně natočili verzi mytologického příběhu o Théseovi, Ariadně a Mínótaurovi (pod vedením didaktiků

latiny z ÚŘLS FF UK, dr. Bořivoje Marka a dr. Martiny Vaníkové, kteří mají bohaté zkušenosti s divadelní i filmovou realizací latinských her a filmů v rámci divadelního spolku LVPA).¹

Přednášky a workshopy obstarali částečně vyučující přímo z pořádajícího Ústavu řeckých a latinských studií FF UK, (kromě výše zmíněných prof. Lucie Doležalová, doc. Sylva Fischerová, dr. Michal Ctibor, dr. Ivan Prchlík, dr. Kostantinos Tsivos, na poslední chvíli z důvodu nemoci bohužel odpadla přednáška dr. Pavlína Šípové) a částečně hosté z dalších ústavů a kateder FF UK a z dalších spřátelených institucí. Právě díky participaci těchto hostů byla nabídka přednášek velmi pestrá: o římském právu hovořil prof. Michal Skřejpek (Právnická fakulta UK), o latinské lékařské terminologii dr. Petr Honč (3. lékařská fakulta UK) a o novověké filozofické terminologii dr. Anna Tropa (Ústav filosofie a religionistiky FF UK); doc. Jiří Šubrt (Katedra latinského jazyka a kultury Filozofické fakulty Ostravské univerzity) mluvil o Jeronýmových životopisech světců; dr. Pavel Nývlt se zabýval používáním a zneužíváním Thúkýdida v americké politice a Mgr. Vojtěch Pelc zase obrazem Čechů v raněnovověké latinské literatuře (oba z Kabinetu pro klasická studia Akademie věd ČR); dr. Jan Bičovský (Ústav srovnávací jazykovědy FF UK) studenty zasvětil do tajů rekonstrukce indoevropského prajazyka, dr. Pavel Titz (Národní muzeum) nastínil dějiny archeologického výzkumu Pompejí, dr. Alena Hadravová (Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR) promluvila o rekonstrukci zajímavého starořeckého přístroje, který zobrazoval kalendářní a astronomické údaje, a Bc. Cyril Kubát (bývalý student ÚŘLS FF UK) si připravil přednášku o bojových sportech na antických olympijských hrách.

Akci zakončilo veselé divadelní představení *Aeger pes... et caput*, které napsali a secvičili studenti Arcibiskupského gymnázia (Štěpánská 22, Praha 1). Hladký průběh celého dne zajišťovali oběťaví a milí dobrovolníci z řad studentů a studentek ÚŘLS FF UK, kterým za to patří velké díky.

Michal Ctibor (Ústav řeckých a latinských studií, FF UK)

¹ Film je od 2. 6. 2022 dostupný na oficiálním youtubovém kanále ÚŘLS FF UK (Klasický kanál): <https://www.youtube.com/watch?v=doEefBaGng4>.

Konference *Roma aurea MMXXII*

V letech 2015–2019 se v Praze každoročně konaly konference série *Roma*. Stejně jako mnoho jiných tradic i tuto nekompromisně přerušilo vypuknutí epidemie covid-19, a tak se další takovéto setkání českých a slovenských badatelů o starověku mohlo uskutečnit až 21. a 22. června 2022. Stejně jako jejích pět předchůdkyň byla i tato konference *Roma* tematicky vymezená. Po literatuře 5. století n. l. nebo ovidiovské recepci byl letošní ročník věnován Marku Tulliu Ciceronovi, nikoli však kvůli výročí jeho (obavami ze Sully vynuceného?) studijního pobytu v Řecku v roce 78 př. n. l. Šlo o dodatečnou oslavu nedávného životního jubilea docenta Václava Marka, jenž se konference účastnil jako čestný host. Od dřívějších ročníků se letošní konference lišila vyšším počtem příspěvků, jež byly mimoto přednášeny v češtině a slovenštině, nikoli ve světových konferenčních jazycích, jak tomu bylo na posledních dvou ročnících.

Snad aby osud pořadatelům Ivanu Prchlíkovi a Martinu Bažilovi vynahradil nedostatek dobře známých drobných starostí s organizováním vědeckých setkání v uplynulých letech, vynutil si na nich vpravdě bezprecedentní množství změn v programu. Pečlivě připravený rozvrh byl z nezbytných rozrušen četnými improvizacemi, které se dotkly všech sekcí s výjimkou poslední.

V první sekci, jež vyplnila dopoledne prvního dne, zazněly čtyři příspěvky. Jana Mikulová představila rozdíly mezi funkcemi tvarů *inquam, dico, dicam, dixi, loquor a loquar* v *Řečech proti Verrovi*. Katarina Petrovičová seznámila posluchače s různými technikami kontrastního rámování, s nimiž se lze setkat v Ciceronových vyjádřeních o jeho pobytech mimo Itálii. Jana Keparťová prezentovala svá zjištění o tom, co si studenti před maturitou a po ní představí pod přirovnáním amerického prezidenta k Ciceronovi. Sekci zakončila přednáška Ivana Prchlíka věnovaná Ciceronovým zprávám o výtazích z dějepisných děl Polybia, Gaia Fannia a Lucia Coelia Antipatra, které prý pořídil Marcus Iunius Brutus, a o Polybiově monografii o numantijské válce.

Ve druhé sekci zazněly dva příspěvky místo plánovaných tří. Pavel Nývlt představil Ciceronovy zmínky o athénských státnících a historících, zejména v neslavném dopise Lucceiovi (*Ad familiares* V,12), a Michal Skřejpek,

inspirovan vyobrazeními na slavné mozaice z tzv. Ciceronovy villy v Herculanu, nastínil, co lze říci o právní situaci čarodějnic a herců v Ciceronově době.

Třetí sekce byla cele věnována Ciceronovu vlivu na pozdější staletí. Stanislav Doležal promluvil o početných citacích klasika latinské prózy u Ammiana Marcellina, Zdeněk Žalud o recepci Ciceronova *De divinatione* v anti-divinační literatuře od děl církevních otců po 14. století, Jozef Matula o přijetí Ciceronova eklekticismu v renesančních diskusích o nesmrtnosti duše od Petrarcky po 16. století a Lubor Kysučan o vztahu k Ciceronovi v české barokní literatuře, zvláště u Balbína.

První den zakončil kulturní večer s vernisáží výstavy graficky zajímavě zpracovaných úryvků z Ciceronovy korespondence v překladu Václava Marka, s autorskou četbou chystaného překladu Ciceronovy čtvrté *Filipiky* od Jarmily Bednaříkové a Markéty Melounové a s flétnovým koncertem.

Druhý den začal přednáškou Michala Habaje o situaci Marka Antonia v roce 58 a o jeho tehdejším vztahu s Ciceronem, následovanou referátem Emanuela Jirkala o Fulvii, jež se postupně vdala za Publia Clodia, Gaia Scribonia Curiona a Marka Antonia a byla jednou z nejvýraznějších ženských postav posledních desetiletí římské republiky.

V páté sekci, jíž pokračoval dopolední program druhého dne, nejprve promluvila Barbora Krylová o konceptu *urbanitas* u Cicerona, poté Jan Zdičhyneček o Ciceronově (ne) přítomnosti v hornolužických zemských historiích a městských kronikách, a Martin Steiner o hodnocení Cicerona v díle J. A. Komenského, pro nějž byl římský orátor jedinečným autorem pro ilustraci rozporuplnosti antického dědictví. Poslední přednáškou v této sekci byl výklad Karly Vymětalové o Ciceronově roli v povinné četbě na rakousko-uherských gymnáziích.

Poslední, šestou sekci zahájil příspěvek Bořivoje Marka o různých rovinách Ciceronova pedagogického působení a jeho učitelských kvalitách, zvláště ve spisu *Partitiones oratoriae*. Poté Peter Fraňo analyzoval redefinici pojmů *imperator*, *libertas* a *servus* v páté části spisu *Paradoxa stoicorum* a nakonec Petr Charvát upozornil, že Ciceronem opakovaně zmiňovaní Chaldejci mohli pocházet i ze starobylého města Ur, neboť bylo osídleno ještě v Ciceronově době. Konferenci zakončila diskuse v kuloárech.

Setkání se neslo v duchu zasloužené oslavy čestného hosta, obnovování tradice a opětného navazování tam, kde byli účastníci na jaře 2020 nuceni přestat. Od té doby se změnilo mnohé, ale série zůstává stále stejně životaschopná. Všichni zúčastnění jistě doufají, že léta 2020 a 2021 budou ze zpětného pohledu ojedinělým hiátem a že se další konference bude konat, jak náleží, v roce 2023.

Pavel Nývlt (Filosofický ústav AV ČR)

21st International Colloquium On Latin Linguistics aneb Pocta loni zesnulému profesoru Harmu Pinksterovi

Na přelomu května a června 2022 (pondělí 30. 5. – pátek 3. 6.) se ve španělském (místní by však spíše řekli galicijském) Santiagu de Compostela konala již jednadvacátá konference z řady *International Colloquia on Latin Linguistics* (dále jen *ICLL*). První, mnohem skromnější, kolokvium zorganizoval v roce 1981 nizozemský lingvista Harm Pinkster v Amsterdamu a od té doby konference s pravidelnou dvouroční periodicitou putuje po evropských univerzitních městech. Po Římu (2015), Mnichovu (2017) a Las Palmas de Gran Canaria (2019) bylo jednadvacáté kolokvium plánováno na rok 2021, ale kvůli celosvětové pandemii nemoci covid-19 muselo být přeloženo na rok následující. Konferenci hostila budova filologické fakulty santiažské univerzity (Facultad de Filología, Universidad de Santiago de Compostela) a její hlavní organizátorkou byla Concepción Cabrillana (ředitelka místního Departamento de Filología Clásica, Francesa e Italiana).

Účast byla tentokrát o něco nižší než na předchozích kolokviích (badatelé se během svačinových přestávek shodovali na třech příčinách: zaprvé ještě na začátku roku 2022 panovala značná nejistota ohledně budoucího vývoje světové pandemie; zadruhé univerzity se ocitají v ekonomicky složité situaci, musí omezovat náklady, a tudíž nemají prostředky, aby vysílaly badatele na všechny konference jako dříve; a konečně zatřetí řada konferencí z let 2020 a 2021 byla přesunuta na rok 2022, a proto ani sami badatelé nemají kapacitu vystoupit na všech konferencích), i tak se ho ale zúčastnilo asi 130 latinistů převážně z evropských zemí, ale nechyběli ani badatelé z Izraele či zemí Latinské a Jižní Ameriky. Nejpočetněji však byli zastoupeni „domácí“ Španělé a španělština byla po angličtině druhým nejčastějším jazykem příspěvků.

O víkendu před konferencí samotnou probíhal – jako již tradičně – kurs určený doktorandům, kteří se zabývají latinskou lingvistikou: kurs mívá formu workshopů, které vedou mezinárodně renomovaní badatelé: Olga Spevak (Universté Toulouse – Jean Jaurès) vedla sekci věnovanou syntaxi,

Caroline Kroon (Universiteit van Amsterdam) sekci o diskursivních jevech a Christian Lehmann (Universität Erfurt) sekci o jazykové typologii. Sám jsem se tohoto kursu zúčastnil v roce 2017 v Mnichově (kde se syntaxi věnoval Harm Pinkster a Olga Spevak měla sekci věnovanou slovosledu): studenti si dopředu musí načíst značné množství odborné, převážně anglicky psané, literatury a kurs sám je velmi inspirativní (nejen, že se studenti setkají s proslulými profesory, jejichž práce jsou zvyklí číst, ale poznají se také s kolegy, kteří píšou disertace na tu bližší, tu vzdálenější témata); všem současným i budoucím doktorandům ho lze vřele doporučit.

Na pondělním zahajovacím ceremoniálu kolokvia promluvili zástupci místní univerzity i hlavní organizátorka Concepción Cabrilla, poté před plnou aulou dostali účastníci doktorandského kursu absolventský diplom a Caroline Kroon pronesla přednášku *Latin linguistics in Harm's way. In memoriam Harm Pinkster (1942–2021)*, ve které připomněla život a hlavně vědecké dílo zřejmě nejvýznačnějšího latinského lingvisty druhé poloviny dvacátého a začátku jedenadvacátého století, Harma Pinkstera, který zemřel ve věku nedožitých osmdesáti let po krátké nemoci 14. 12. 2021, krátce poté, co stihl dokončit a vydat druhý díl své nedostižné *The Oxford Latin Syntax*.¹ Přednáška profesorky Kroonové patřila k nejfundovanějším a nejdokladnějším příspěvkům celé konference a Pinksterova *OLS* byla citována snad ve všech příspěvcích kolokvia. V kuloárech si všichni navzájem vyměňovali svoje osobní zážitky s profesorem Pinksterem, jejichž společným jmenovatelem byla jeho intelektuální poctivost a nesmlouvavost, ale také nadhled, otevřenost novým myšlenkám, laskavost a velkorysost.²

¹ Pinkster, Harm. *The Oxford Latin Syntax. Volume II: The Complex Sentence and Discourse*. Oxford: Oxford University Press 2021. Věříme, že recenze tohoto druhého dílu Pinksterovy syntaxe se objeví v příštím ročníku *Aurigy*.

² Jesús De La Villa (Universidad Autónoma de Madrid) mi například vyprávěl, jak mu Pinkster několikrát dal k dispozici svůj byt v Amsterdamu se skvěle vybavenou knihovnou. Já osobně profesorovi vděčím za to, že mi poskytl stipendium, abych mohl v roce 2015 strávit pět měsíců na Universiteit van Amsterdam, během kterých jsem chodil k němu domů konzultovat první verzi své disertace. Pamatuji si také, jak po skončení doktorandského kursu před *ICLL* v Mnichově (2017) pozval všechny účastníky na drink a zaplatil celou útratu: když jsem toto vyprávěl lidem na konferenci, obvykle říkali něco ve smyslu: „Ano, to je mu podobné, to byl celý on!“ a připojovali své podobné zkušenosti „s Harmem“. O tom, jaké autoritě se Pinksterovy práce těší, svědčí zase výrok jiné amsterdamské profesorky, Rodie

Na konferenci byl připomenut také druhý velký latinský lingvista, který nás na podzim loňského roku opustil, James N. Adams, autor monumentálních svazků věnujících se latinské sociolingvistice a dialektologii.³

Každý ze čtyř regulérních dnů konference otevírala jedna ranní plenární přednáška v aule: v úterý se Pierluigi Cuzzolin (Università di Bergamo) zamýšlel nad sémantickými rozdíly mezi příslovečným určením způsobu vyjádřeným příslovcem (*moderātē*) a těmi, která jsou vyjádřena jmennou či předložkovou skupinou ([*cum moderātiōne*]), ve středu Guglielmo Inglese (Università di Torino) představoval moderní přístupy k recipročním slovesům (např. *pugnare* – děj „bojování“ musí provádět obě strany na rozdíl například od děje slovesa „vidět“, které reciproční není); ve čtvrtek Rodie Risselada (Universiteit van Amsterdam) hovořila o diskursních funkcích asyndetonu (zejména na příkladech z Vergiliovy *Aenéidy* ukazovala, jak může být asyndeton využit pro vytváření rychlé akce a napětí těsně před samotným vyvrcholením scény či epizody) a konečně v pátek Antonio M. Martín Rodríguez (Universidad de las Palmas de Gran Canaria) rozebíral syntaktické a sémantické vlastnosti slovesa *dare*.

Po těchto ranních „mimořádných“ přednáškách, které měly šedesátiminutovou dotaci (50 minut přednáška + 10 minut diskuse), probíhaly prezentace řádných příspěvků (20 minut prezentace + 10 minut diskuse) ve dvou dopoledních a dvou odpoledních blocích, přičemž často proti sobě běžela dvě až tři současná vystoupení a účastníci konference si tak museli – někdy velmi bolestně – vybírat. Není možné zde být jen jednou větou charakterizovat všechny příspěvky: na webových stránkách konference⁴ je však dostupný úplný program⁵ i kniha abstraktů (*book of abstracts*)⁶ a účastníci byli také vyzváni, aby podrobněji rozpracované psané verze svých příspěvků

Risselady, která studentům říká, že každá vědecká práce začíná tím, že „first you consult the inevitable Harm Pinkster“ (čímž je metonymicky míněna jeho *The Oxford Latin Syntax*).

³ Adams, James N. *The Regional Diversification of Latin 200 BC – AD 600*. Cambridge: Cambridge University Press 2007. Adams, James N. *Social Variation and the Latin Language*. Cambridge: Cambridge University Press 2013.

⁴ <https://www.icll2021.com/> (dostupné 31. 7. 2022).

⁵ <https://www.icll2021.com/index.php/programme-3/> (dostupné 31. 7. 2022).

⁶ https://www.icll2021.com/wp-content/uploads/2022/05/Abstracts_vcf2.pdf (dostupné 31. 7. 2022).

publikovali v konferenčním sborníku, který – doufejme – vyjde někdy v průběhu roku 2023. Z nabitého programu proto vyzdvihneme pouze čtvrtěční tematický workshop *Conversation and Dialogue in Latin* (organizovaný Ľukaszem Bergerem, Rodie Risseladou a Rodrigem Veranem), který se pokoušel uchopit dialogy v Plautových a Terentiových komediích prizmatem tzv. konverzační analýzy.⁷

Cenu pro mladé badatele, která nese jméno další významné osobnosti latinské lingvistiky, Machtelt Bolkestein Award, si letos odnesl Guillermo Salas (Universidad Complutense de Madrid) za svůj zajímavý a výtečně odprezentovaný příspěvek *The use of suscipio in support verb constructions: inchoativity and agentivity*, ve kterém propojil syntax a sémantiku a analyzoval valenci slovesa *suscipio* perspektivou kognitivní lingvistiky (inspirovan pracemi George Lakoffa a Marka Johnsona).⁸

Je potěšující, že na konferenci byla výrazná česká stopa: Jana Mikulová (Ústav klasických studií, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity) vystoupila s příspěvkem *Límites del discurso directo en la lengua latina*, Michal Ctibor promluvil o diskursivních funkcích lexikálního opakování, Petr Hrach o stavových slovesech se sufixem *-ē-* a jejich valenčních rámcích, Lucie Pultrová mluvila o stupňování slovesných adjektiv a Martina Vaníková o funkcích latinského přezentu (všichni čtyři z Ústavu řeckých a latinských studií, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy), Barbora Krylová (Mnichov) analyzovala koncept *urbanitas*, jak se jeví v klasických textech,⁹ a Olga Spevak – která dlouhodobě působí ve Francii, a je dokonce členkou výboru International Committee on Latin Linguistics, který sérii konferenci *ICLL* zaštiťuje – pronesla příspěvek o deverbativních substantivech na *-tiō* a *-tus* (např. *laudatio* a *conatus*) v Ciceronově spisu *De inventione*.

Českou klasickofilologickou obec navíc může potěšit ještě jedna skutečnost: příští kolokvium z řady *ICLL* se bude konat v Praze na půdě Filozofické

⁷ Ke konverzační analýze srov. Clift, Rebecca. *Conversation Analysis*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press 2016.

⁸ Lakoff, George – Johnson, Mark. *Metafory, kterými žijeme*. Přeložil Mirek Čejka. Host: Brno 2014 (druhé vydání).

⁹ Barbora Krylová pronesla modifikovanou verzi této velice zajímavé přednášky také o tři týdny později v Praze na konferenci *Roma aurea*, srov. zprávu Pavla Nývltla *Konference Roma aurea MMXXII* v tomto čísle *Aurigy* (s. 56–58).

fakulty Univerzity Karlovy pod patronací Lucie Pultrové a Martiny Vaníkové, a to již v červnu 2023 (po vynucené výjimce se tak série vrací zpět k „lichým“ rokům, jak bývalo zvykem).¹⁰ Můžeme se tedy těšit, že se v Praze příští rok budeme moci potkat s největšími osobnostmi současné latinské lingvistiky a poslechnout si jejich přednášky.

Michal Ctibor (Ústav řeckých a latinských studií FF UK)

¹⁰ <https://icll2023.ff.cuni.cz/> (dostupné 31. 8. 2022).

Podcastová série *Emperors of Rome*

Pro zájemce o antiku je na internetu k dispozici celá řada psaných, obrazových i zvukových materiálů nejrůznější úrovně (pro laiky i pokročilé) i kvality. Mezi to nejlepší, co internet nabízí klasickým filologům, nepochybně patří úspěšná podcastová série *Emperors of Rome* (dále jen *EoR*), která vzniká na australské La Trobe University.¹ Podcast je koncipovaný jako dialog mezi zapáleným a sečtělým moderátorem Mattem Smithem a jeho hostem, klasickým filologem z La Trobe University – nejčastějším (a podle mé malé soukromé ankety také u posluchačů nejoblíbenějším) partnerem v dialogu mu je ředitelka tamějšího oddělení pro klasickou filologii, vtipná a milá dr. Rhiannon Evans s neodolatelným britským přízvukem. Podcast *EoR* je možné označit za vskutku filologický, protože hosté velice často citují prameny (vzhledem k zaměření podcastu jde pochopitelně nejčastěji o Tacita a Suetonia, ale vzhledem ke stále se rozšiřujícímu záběru podcastu se portfolio citovaných autorů rozrůstá) a nabízejí zajímavé úvahy nad konkrétními větami či odstavci antických textů; zároveň však podcast není určen pouze specialistům na dané téma, ale každému zájemci o antiku.

Jak název série napovídá, podcasty *EoR* se původně zaměřovaly na jednotlivé římské císaře,² od neznámějších principů julsko-klaudivské dynastie až po méně známé císaře třetího až pátého století. Postupem času se však inventář římských císařů vyčerpal a autoři podcastu tak postupně pojednávali o manželkách císařů, o provinciích nebo vůbec o tématech souvisejících s kulturou a reáliemi starověkého (nejen císařského) Říma (např. epizoda 181 pojednává o krucifikaci, epizoda 171 o římské magii); mezi nejzajímavější epizody patří např. minisérie o význačných protivnících Říma (Vercingetorix, Arminius, Boudicca, díly 172–174) a doporučuji také díl 176, věnovaný Apuleiovi obranné řeči *Apologia pro se de magia*.

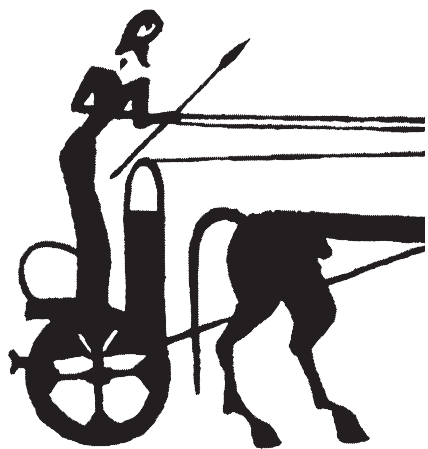
¹ Série má svou facebookovou stránku: <https://www.facebook.com/EmperorsofRomePodcast/> (dostupné 31. 7. 2022). Podcast je možné poslouchat zdarma na celé řadě podcastových platform, stačí do internetového vyhledavače napsat jeho název.

² Například několik prvních dílů je věnováno Gaiu Juliu Caesarovi.

Stopáž podcastu byla původně velmi krátká (kolem patnácti minut), postupně se však protahovala na průměrných třicet až čtyřicet minut, a díl věnovaný Boudicce, nahrávaný výjimečně před živým publikem, má dokonce minut sedmdesát. Ke dni 31. 7. 2022 čítala série 194 dílů (díl CXCIV nese název *Sea Monsters in Roman Mythology*). Podcast mohu vřele doporučit: nenabízí pouze zajímavý obsah, ale je také jistým oknem do života a práce australských (či v Austrálii působících) klasických filologů, s nimiž se – navzdory globalizaci – čeští klasičtí filologové setkávají jen vzácně, a také ukázkou naprosto příkladné popularizace (a zároveň nikoli trivializace) antiky, která u nás stále není dostatečná a nová média téměř nevyužívá, či je dokonce zcela opomíjí. Vzhledem k tomu, že velké procento dnešních středoškoláků nemá problém sledovat na streamovacích platformách podcasty a seriály v angličtině, nemusí se učitelé bát tento zajímavý podcast doporučit i jim.

Michal Ctibor (Ústav řeckých a latinských studií FF UK)

RECENZE / CENSURAE LIBRORUM

GREGORY I. HALFOND, *Bishops and the Politics of Patronage in Merovingian Gaul*. Ithaca and London: Cornell University Press 2019. 220 s.

Gregory I. Halfond proslul zejména svojí studií *The Archaeology of Frankish Church Councils, AD 511–768*,¹ která se stala takřka základní publikací k tématu franských koncilů. Ve své nejnovější publikaci věnované franským biskupům v merovejské Galii tak vstupuje na půdu, která mu je sice badatelsky blízká, na druhé straně se však jedná o téma, kterému bylo již věnováno mnoho odborné pozornosti.² Zatímco dosavadní studie se snažily o vytvoření základní typologizace, o podchycení obecného vývoje franského episkopátu či o prohloubení prosopografických znalostí, G. Halfond k tématu přistoupil z jiného úhlu. Ve své snaze porozumět vztahům mezi merovejskými biskupy odmítl především snahy o zobecnění.³ Navázal tím na studie z posledních let, které precizovaly pohled na politickou kulturu franské církve a ukázaly, že předchozí pokusy o typologizaci byly v některých případech spíše ke škodě než k užitku.⁴

Halfond sleduje osudy galského společenství biskupů (*ordo episcoporum*) mezi 6. a 8. stoletím.⁵ Pro tyto účely se snaží použít „co nejširší pramen-

¹ Leiden – Boston: Brill 2010.

² Ze zásadních monografií viz alespoň HEINZELMANN, Martin. *Bischofsherrschaft in Gallien. Zur Kontinuität römischer Führungsschichten vom 4. bis zum 7. Jahrhundert. Soziale, prosopographische und bildungsgeschichtliche Aspekte*. Zürich und München: Artemis Verlag 1976. GASSMANN, Peter. *Der Episkopat in Gallien im 5. Jahrhundert*. Bonn: Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität 1977. SCHEIBELREITER, Georg. *Der Bischof in merowingischer Zeit*. Wien – Köln – Graz: Böhlau Verlag 1983. BAUMGART, Susanne. *Die Bischofsherrschaft im Gallien des 5. Jahrhunderts: eine Untersuchung zu den Gründen und Anfängen weltlicher Herrschaft der Kirche*. München: Editio Maris 1995.

³ G. I. Halfond přitom trefně poukazuje na to, že o většině z dvou až tří tisíc biskupů tohoto období vůbec nic nevíme a vytvářet typologii na základě zpráv o prominentních osobách je více než ošemetné.

⁴ Např. KREINER, Jamie. About the bishop: The episcopal entourage and the economy of government in post-roman Gaul. In: *Speculum*. Vol. 86, no. 2., 2011, s. 231–360. PATZOLD, Steffen. Bischöfe, soziale Herkunft und die Organisation lokaler Herrschaft um 500 In: MEIER, Mische – PATZOLD, Steffen. *Chlodwigs Welt: Organisation von Herrschaft um 500*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag 2014, s. 523–543.

⁵ Biskupové si podle autora byli vědomi výjimečnosti svého úřadu a odlišnost biskupů od zbytku společnosti měla být vytvářena v celé řadě rovin (od liturgie po vzhled jedince atp.).

nou základnu“, což se však nejeví jako žádné novum – množství dostupných pramenů je značně omezené, a autor je tak v praxi odkázán na stejnou pramennou základnu jako jeho předchůdci.⁶ Práce je členěna do čtyř kapitol a výklad je zpravidla podáván formou sledu jednotlivých příkladů, které mají ilustrovat politickou kulturu merovejské Galie.

V první kapitole autor rozebírá biskupskou službu u dvora a ukazuje, jak v praxi fungoval vztah král – biskup. Podle Halfonda biskupové hráli důležitou roli v merovejské správě (příklady vidí autor zejména v církevních koncilech či v krizových dobách Franské říše) a panovníci se nesnažili nějak cíleně podkopávat postavení *ordo episcoporum*. Ve druhé kapitole se Halfond věnuje královskému patronátu. Zaměřuje se na biskupské volby, biskupské žádosti u dvora, královské dary a také na to, jak byli biskupové využíváni coby přímluvci u panovníka. K většině kontaktů mezi panovníkem a biskupy docházelo zpravidla na dvoře či na koncilech – právě koncilům věnuje autor nejvíce pozornosti a ukazuje například, že královský patronát lze vnímat i ve smyslu podpory legislativní autority biskupů.

Ve třetí kapitole pak autor ukazuje, kvůli čemu vznikaly spory mezi jednotlivými biskupy a jak byly v praxi řešeny. Spory vedli biskupové především s dalšími biskupy, například ohledně královských obdarování, jež vzbuzovala řevnivost mezi biskupy a narušovala kolektivní solidaritu. Další situace, které měly oslabovat *ordo episcoporum*, spatřuje autor v politických aktivitách biskupů během úpadku merovejské moci v 7. a 8. století, neboť biskupové sloužili různým stranám, což podryvalo autoritu *ordo* jako celku. Autor neopomíná ani známý fenomén vražd biskupů. V závěrečné kapitole pak Halfond analyzuje jednání panovníka a biskupů během expanze Chlodvíka I., znovusjednocení *regna* za Chlotara II. a transformaci říše za Pipina II.

Zásadní sdělení, které z Halfondovy publikace vyplývá, lze snad formulovat ve smyslu, že zatímco královský patronát či aktivity jednotlivých biskupů mohly znamenat v určitém okamžiku krátkodobý úpadek *ordo episcoporum*, z dlouhodobého hlediska je jasně patrná stálost a výdrž tohoto řádu. Společné vědomí biskupů o jejich přináležitosti k těžce společenské skupině a napříč generacemi vedená kolektivní snaha postavení biskupa

⁶ Zde je třeba upozornit, že autor nepracuje s rukopisy a plně se spoléhá na dostupné edice. To se někdy u starších edičních počínů (17.–18. stol.) může jevit jako problematické.

ve společnosti nejen udržet, ale i dále budovat, se ukázaly jako dostatečně silné faktory a umožnily *ordo episcoporum* přečkat mnohé krizové momenty.

Výše nastíněný vývoj *ordo episcoporum* naráží v Halfondově pojetí pochopitelně na výkladové rámce dosavadní historické vědy. Ve své práci se proto Halfond snaží dekonstruovat řadu tradovaných konceptů (zejména německé) historiografie, jakými je např. tzv. *Bischofsherrschaft* či fenomén „biskupských republik“ 7. století.⁷ V případě biskupské vlády jsou přitom autorovy vývody ne zcela věrohodné. Vznik *Bischofsherrschaft* bývá spojován především s dobou úpadku římské státní moci v Galii 5. století. Těto etapě se přitom autor ve své publikaci nijak systematicky nevěnuje, a ačkoliv cituje jednotlivé zastánce tohoto konceptu, nezdá se, že by s nimi adekvátně polemizoval. V tomto případě se Halfondův přístup jeví spíše jako odmítnutí konceptu z prizmatu následujícího vývoje 6.–8. století.⁸ Je také třeba říci, že autor věnuje většinu pozornosti církevním koncilům, což je pochopitelné z hlediska autorova letitého zájmu o tuto problematiku. Jeho zběhllost v této oblasti je však v jistém kontrastu k dalším aspektům výzkumu franského episkopátu, zejména ke studiu biskupských hagiografií. Ačkoliv autor pracuje s rozsáhlým souborem biskupské hagiografie, kritickému rozboru těchto textů z hlediska datace jejich vzniku či vyjasnění, pro jaké publikum byly určeny, není v práci věnována větší pozornost. Taktéž samotný rozsáhlý diskurz vedený okolo těchto spisů je spíše přehlížen a autor se opírá především o monografii J. Kreiner⁹ (např. s. 118–119).

I přes pár výše nastíněných bodů k zamyšlení je třeba říci, že Halfond k problematice přistoupil promyšleně a systematicky a bezpochyby se jedná o důležité dílo pojednávající o dílčích aspektech proměny pozdně antické Galie v raně středověké *regnum*. Především je třeba vyzdvihnout autorovu snahu ukázat, že odmítnutí zobecnění je pro pochopení politické kultury

⁷ Zarážející v tomto kontextu je, že se Halfond nijak přímo nevyjádřil k fenoménu tzv. *Adelsheiligen*, který je spojován mj. s biskupskou hagiografickou tradicí 7. a 8. století.

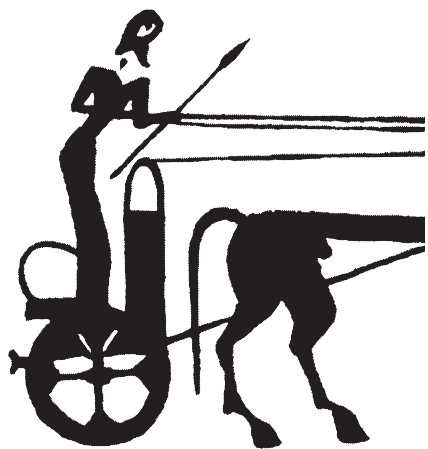
⁸ Ze zásadní literatury je třeba uvést zejm. JUSSEN, Bernhard. Über ‚Bischofsherrschaften‘ und die Prozeduren politisch-sozialer Umordnung in Gallien zwischen ‚Antike‘ und ‚Mittelalter‘. In: *Historische Zeitschrift*. Band 260. 1995, s. 673–718, jenž přichází s uvážlivým názorem a sám koriguje např. předchozí teze F. Prinze.

⁹ KREINER, Jamie. *The Social Life of Hagiography in the Merovingian Kingdom*. Cambridge: Cambridge University Press 2014.

mnohdy zcela nezbytné a že vždy záleželo na tom, jak se svého úřadu dokázal zhostit daný jedinec. Na rozdíl od celé řady předchozích studií se tedy autor nesnaží přijít s komplexním výkladem dějin franského episkopátu. Na místo toho se na souboru jednotlivých příkladů snaží ukázat, jak fungoval politický život ve Franské říši. Svým výkladem má publikace velmi blízko k výše uvedené práci J. Kreiner o merovejské hagiografii, kterou tato autorka chápe jako politický diskurz *sui generis*. Zaměření na „politický diskurz“ merovejské doby a snaha o dekonstrukci zažitých typologizačních rámců je bezesporu hozenou rukavicí pro dosavadní bádání, které s daným přístupem může bezesporu polemizovat, ale chybou by bylo jej přehlížet.

Martin Šenk (Praha)

PŘEKLADY / TRANSLATIONES

Dión z Prúsy: *Charidémós* (*Oratio* 30)¹

(přel. Filip Horáček)

Filozofující rétor Dión, politicky zkušený činitel a přední občan maloasijské Prúsy (1.–2. stol. n. l.), přitahoval jako proslulý řečník, literát a zcestovalý muž žáky i ze vzdálenějších oblastí. Mezi ně (kromě jistě nejznámějšího Favórina z Árelaty) náležel také mladý muž jménem Charidémós z peloponéské (či sicilské) Messény. Stejnomyšlný text zachycuje v souvislosti s jeho úmrtím rozmluvu o smrti mezi jeho otcem Tímarchem a učitelem Diónem. Ať už jde o čistě fiktivní dialog, anebo ne, text podává filozofickou nauku, která je nejen barvitě mytologicky vyjádřena, ale především vskutku prožívána (zejm. § 28–44).

Nezáleží přitom na tom, že Dión mnoho myšlenek a obrazů jako obvykle přejímá z řady zdrojů, ani na správném připsání (ostatně sotva dosažitelném) několika uplatněných doktrinálních východisek konkrétním postavám či naukám kynismu, stoicismu, orfismu či pýthagoreismu nebo jednotlivým fázím Diónova života, ani na identifikaci (opět stěžejí možné) postav „potulného mudrce“, „nerudného muže“, „rolníka“ či skutečného mluvčího v některých částech výkladu (např. v § 20 hovoří možná Charidémós, možná Dión sám). Text mluví dostatečně sám za sebe i bez ohledu na tyto detaily, a z téhož důvodu bylo upuštěno i od vysvětlivek, které by rušily čtenářský dojem a myšlenkový spád.

Zasazení Diónova literárního kusu je jasným poukazem na platónské dialogy, neboť stejně jako v *Symposiu* či *Faidru* se posluchač dozvídá sdělovaný obsah skrze několikanásobný referát. Dión reprodukuje svůj rozhovor s otcem Tímarchem, ten mu čte Charidémův výklad, který zase referuje výklady potulného mudrce a rolníka. Z toho důvodu tvoří více než tři čtvrtiny celého „dialogu“ referát řeči (§ 9–44) a také je tím umožněno snadno

¹ Překládal jsem z edice ARNIM, J. de, *Dionis Prusaensis quem vocant Chrysostomum quae exstant omnia*, I, Berolini 1893, a přihlížel ke Cohoonovu textu v *Loeb Classical Library*, který Arnimovo dílo bere za základ (COHOON, J. W., *Dio Chrysostom*, II. *Discourses 12–30*, Cambridge [Mass.] – London 1939).

prezentovat šíří tří (či až pěti) pohledů na život a smrt. Přes tento typicky platónský literární prostředek a jiné narážky (jako je např. odraz s nadhledem umírajícího Sókrata v Charidémovi) nemá naukový obsah této řeči s jádrem platonismu nic společného. Myšlenkově Dión vycházel v celku svého díla obvykle ze stoických, případně i kynických východisek, přičemž jejich elegantní odění do navenek platónského hávu se objevuje i jinde v Prúsano- vých textech (nejvýrazněji v *Or.* 36).

Struktura *Or.* 30:

- § 1–7: setkání Dióna s Charidémovým otcem a jeho vyprávění o synově vynikajícím charakteru a poslední hodině;
- § 8: Charidémův postoj ke smrti;
- § 9–19: referát Charidémem v celku odmítnuté, pesimisticky laděné antropologie a kosmologie představující svět jako vězení, člověka jako bytost protibožské, „títánské“ povahy a smrt jako vysvobození z žaláře;
- § 20–24: referát antropologie potulného mudrce, která vidí možnost lidské svobody poněkud pozitivněji, byť stále v rámci věžeňské metafory „řetězu“ slasti a strasti;
- § 25–27: referát utěšenější antropologie vyslechnuté od jistého rolníka, dle níž člověk pochází od bohů a je na světě jakoby kolonistou z jejich métropole;
- § 28–44: referát druhého výkladu téhož rolníka, v němž je vesmír viděn jako dům bohů, kam byl člověk pozván na hostinu; po správném životě lze být dokonce vyzdvižen k bohům;
- § 45–46: závěr: náрек nad Charidémem a výzva jeho bratru Tímarchovi.

Úvod dialogu (§ 1–3) působí nepřehledně, ale situaci si lze částečně domyslet ze zmínek v textu: Dión se dozvěděl o Charidémově smrti, když se po časově ani místně neidentifikovaném příjezdu (do Prúsy, Messény, jinam?) vyptával na něj a jeho bratra. Později se setkal s Charidémovým otcem Tímarchem, doprovázeným němou postavou jeho mladšího syna Tímarcha. Na tyto dva se vztahuje úvodní oslovení „s vámi“.

Dión, Tímarchos (se synem Tímarchem).

1 *Dión* Už drahnou dobu před setkáním s vámi mne došla zpráva o skonu Charidémově. Hned jak jsem přibyl sem, vyptával jsem se na různé jiné záležitosti, ale zejména na oba [tvé syny], kde jsou a co dělají. Tu se mě ptal jeden člověk, který mne náhodou potkal, a je skoro neznal, jen že slyšel jejich jména, mám-li na mysli syny Tímarchovy. Přisvědčil jsem a on vykládal o tomto, totiž o tvém mladším, že je dosud s tebou v Messéně pro smutek za bratra a že z nich dvou prý zemřel ten starší. 2 Bylo mimo vši pochybnost, že mluvil o smrti Charidéma. Tehdy to sice nebylo dokonale nepochybné, třebaže ten muž to tvrdil jednoznačně, ale později jsme o tom seznali podrobněji. A myslím si, že jsem tím nebyl zasažen o mnoho méně než vy. Říci, že se mě to dotklo více, není shůry dovoleno a bylo by to bezbožné, byť by k němu někdo z nás choval bližší náklonnost než vy, jeho otec a bratr. 3 U průměrných lidí ovšem nebývá ani tento přirozený cit velmi silný: něco takového jsem slyšel také o u nás přítomném Opúntanovi, který ztratil duchaplně krásného mládence, rovněž našeho druhu, avšak přece prý truchlení nad ním bylo menší, než kdyby byl ztratil některý statek z domácnosti. Oproti tomu na vás dva doléhá ta nešťastná událost očividně velmi těžce. Není divu, vždyť vaší obci i veškeré Helladě by přinesl velký prospěch takový muž, v jakého měl záhy uzrát Charidémos. Mohu vám říci, že jsem nepoznal nikoho povahou smělejšího a vzácnějšího, a to byl ještě mladík.

4 *Tímarchos* Kdybys ovšem věděl, čím jsi pro něj byl, velebil bys ho mnohem víc. Mně totiž připadalo, že tebe ctí nejen nad ostatní lidi, nýbrž i nade mne, vlastního otce. On mluvil o tobě nejen v nemoci, ale takřka i v samotném momentu smrti, když jsme my, jeho rodina, další příbuzní, občané a u nás významní lidé u něj prodlévali. V tu chvíli už skoro nemohl ani hlesnout, ale ukládal nám, abychom ti, až tě potkáme, pověděli, že když umíral, měl tebe na mysli. Otisk pobývání a rozmlouvání s tebou v něm zůstal až do posledního okamžiku. I v běžném životě se choval tak, že se ti podobal mlčenlivostí, způsobem chůze i vším ostatním, jak říkali ti, kdo tě znají.

5 *D.* Ne, to ne, on nenapodoboval mne ani nikoho jiného, spíš takový sám byl. Jen dříve, dokud byl chlapec, jste si to snad dost neuvědomovali

a projevilo se to později, jak rostl. Víte, že mužností a důstojností zevnějšku oplýval daleko víc než kdo jiný. Jen jestli vám tímhle nedělal starosti či se nezdál příliš vážný?

T. Ne, mně ne, naopak mi připadal rozjasněnější než většina lidí a se smyslem pro všechny zdravý humor a své známé vždy vítal lehkým úsměvem; ovšem jen málokdy jsem zažil, že by se smál hlasitě. Nezarmoutil nás ničím. Vždyť ho mnozí přímo chválili a občané měli jej dvaadvacetiletého (v tom věku totiž zemřel) v úctě víc než starší a společensky uznávané muže.

6 D. Jistě – ale musil vám na smrtelném loži přece dát ještě o něčem pořízení či s vámi ještě o něčem promluvit, že ano?

T. Ano, a to o mnoha božských záležitostech. Tak se aspoň mně zdá jako otci. On v tomto věku a louče se se životem nejenže nelitoval sám sebe či nepůsobil zarmouceně, nýbrž naopak těšil nás. A úplně naposledy zavolal otroka a řekl mu, ať pro nás zapisuje útěšný text. Úplně jako by byl v božském nadšení, až mě samotného začínalo napadat, aby si takhle nakonec nepočíнал už mimo sebe kvůli bezprostřední blízkosti smrti. Ale ostatní přitom v úžasu přitakávali.

7 D. A ty ten text máš?

T. Jak bych neměl.

D. A nechtěl bys mi povědět jeho obsah?

T. Rád, jen se ostýchám, aby nebylo nevhod, že ta slova pronesl člověk dosti mladý a v takové chvíli. Popravdě řečeno, připadalo mi, že kdybys byl přítomen ty samojediný, byl by se měl s promluvou více na pozoru, než za přítomnosti všech ostatních.

D. Nebudeš předčítat cizímu, drahý příteli. Navíc netoužím poznat ani tak jeho styl jako spíš jeho vnitřní smýšlení, zda skutečně umíral nezatížen strachem a s dobrou myslí.

8 T. Právě tak to je, [poslouchej]:

„Náš nynější stav přišel z vůle boží, a tak nesmíme považovat nic z posílaných událostí za trudné ani je nést s mrzutostí, jak nás nabádají nejen jiní básníci, ale obzvláště sám Homér, podle nějž dary bohů lidé nemají zahazovat. Správně boží díla nazývá dary, protože všechna jsou dobrá a vedou k dobrému. **9** Já sám z toho vycházím a přijímám určený osud vyrovnaně. Neříkám to v žádné jiné situaci, než kdy se sudba dostavila a kdy svůj konec již vidím zblízka. A vy mi věřte, nakolik můžete, jelikož mi ještě více než

na vás záleželo na pravdě, a nepoddávejte se zármutku, protože nic hrozného se mi nepřihodilo.

Nepoddávejte se ani v případě, že se někdo pustí do toho nejnejpříjemnějšího naukového výkladu **10** (povím vám ho, i když asi není nijak příjemný a ušlechtilý; nevznikl totiž, aby se nám líbil, ale přesto se v něm skrývá zajímavý prvek), [totiž] že my, všichni lidé, pocházíme z krve Títánů. Protože Títáni byli nepřáteli bohů a pustili se s nimi do války, tedy ani my nejsme jejich přáteli, nýbrž nás trestají a za trest jsme se také zrodili a v našem životě se nacházíme ve vězení každý tak dlouho, dokud žije. Umírající pak jsou pryč už dostatečně potrestaní, nabývají volnosti a jsou propouštěni. **11** Toto místo, které nazýváme kosmos, [je podle toho výkladu] věznice zřízená bohy, krutá a zatuchlá, kde nikdy nevydrží vyrovnané složení a stav ovzduší, ale jednou je studená a mrazivá, plná víchru, bláta, sněhu a vody, potom zas horká a žhavá, a konečně s podmínkami vyváženými jen na nějaký úplně krátký čas roku. K tomu v ní ještě bijí blesky, povstávají větrné víry a často se celá otrásá zespodu. To vše mají být přísné tresty. **12** Lidi to totiž pokaždé děsí a bojí se, když k tomu dochází. Navíc si lidé, kteří nevydrží ten zkažený vzduch a ty proměny, vynalézají zase další, malá vězení, totiž domy a obce, za pomoci dřeva a kamení, přesně jako kdyby někdo ve velkém žaláři stavěl další, menší. I zdejší rostliny a plodiny země se rodí, abychom tu zůstávali, a představují totéž co nechutná, zkažená věžeňská strava. **13** Ale my to z nutnosti a bezradnosti stejně slepě máme rádi, vždyť i lidem námi uvězněným připadá kvůli hladu a zvyku chutné cokoli, co se jim poskytne. Tato strava je vskutku škodlivá a závadná (o té závadnosti pryč svědčí nedostatečnost naší tělesnosti); navíc není poskytována ani samozřejmě, ani jí není hojnost pro všechny, ale dosahuje se jí úmornou lopotou a útrapami.

My sestáváme z prvků, které jsou pryč ve skutečnosti samy zdrojem trýzně, z duše a těla. **14** Duše v sobě nosí touhy, trápení, hněvy, strachy, starosti a bezpočet takových bolestí a ve dne v noci ji napínají a zkrucují na mučidlech. Platí, že ani ten, kdo je na tom zdatněji, není zbaven ničeho z toho zcela, ale drží to za upevněnou závorou uvnitř jako divoká zvířata, přinucená hrubou silou a konejšeniím k pasivitě; **15** pokud však tato ostražitost a uspávání hadů byt' jen na chvilku poleví, musíš počítat s tím, že se okamžitě začnou zmítat. Tělo zas podléhá závratím, křečím, záchvatům a ostatním neduhům, kolik se jich ani nedá vypovědět, protože je plné krve a vzduchu,

a navíc sestává z masa, šlach a kostí, prvků jemných i tvrdých, vlhkých i suchých – naprosto protikladných. Ta bídná strava, o níž jsem mluvil, a ta nestálost ovzduší některé nemoci zhoršují a jiné vybudují. O nich se napřed zdá, že je ani nemáme, ale ve skutečnosti je naše těla obsahují odpočátku. **16** Takhle semena zhouby spočívají uvnitř, v nás samých, kdežto tresty přicházející zvnějšku jsou lehčí, pokud je přirovnáme k těm vycházejícím zevnitř nás. Oheň a železo, ale i rány a ostatní jsou toho charakteru, že rychle přicházejí i odcházejí a od našeho vnímání se brzy odpojí, stačí jim jen chvilku odolat. Oproti tomu v nemocích [nás ta přirozená zla] někdy trýzní i po velmi dlouhý čas.

17 Tedy lidé svíraní takovými a tolikerymi bolestmi zůstávají v tomto vězení a pod tímto zámek každý po přikázanou dobu a neodcházejí dříve, dokud ze sebe nevydají jiného člověka a nezůstává za sebe dědice toho trestu, ti jednoho, jiní dokonce víc. Nesetrvávají o své vůli, ale všechny poutá na těle i na duši jeden řetěz (přesně jako jsou v našem přímo vnímatelném světě k vidění zajatci přivázaní jedním řetězem za sebou do řady); jedni jsou malí, druzí velcí, ti hanební, oni slušní, ale tato různost nic nemění na tom, že stejně jednoho jako druhého svazuje táž nutnost. **18** Podobně také jedni druhé převyšují osudovým údělem, pověstí a hodnostmi, stejně jako těly, vždyť jedni jsou králi, druzí stranou veřejného života, jedni jsou bohatí, druzí bídníci. To však nijak neznamená, že by ti takzvaní šťastní zkoušeli méně zle a že by je totéž pouto krušilo méně než ty chudé a bezvýznamné. Spíše je tomu naopak, **19** protože ti jsou vyzáblejší, a tak je pouto nesvírá tak těsně a každý se v něm může aspoň trochu hnout. Zato panovníkům a tyránům, nadmutým a jen jen kvetoucím, se těsněji zařezává a souží je. Přesně tak mezi [vězni skutečně] svázanými mučí pouto více tučné a tělnaté než tenké a špatně živěné. Ovšem některým, a teď mám na mysli velmi malý počet, uděluje bůh jisté odpuštění. Jsou sice prý ještě ve vazbě, ale díky své mravnosti velmi lehké. **20** O nich zde ještě bude řeč.

Před tím je však na místě povědět, jak jsem ještě jako chlapec slyšel od jednoho potulného mudrce, jaká že je dle něj skutečná povaha toho řetězu. Není prý podobný našim, vyrobeným z železa a bronzu, nýbrž je mnohem mohutnější, jakkoli se jim podobá uzpůsobením a článkováním. Jako jsou ty hmotné ukovány od začátku do konce z určitých propojených ok, právě taková je také struktura onoho, kterým jsou podle obrazu podaného

před chvílí spoutáni od bohů lidí. 21 Slast a bolest na sebe pevně navazují článek za článkem; ty jsou zřetězeny jedno z druhého, příjemné i bolestné, a jedno vždycky následuje nutně po druhém jako asi v případech řetězových ok. Na silné slasti také navazují hlubší bolesti a na slabší menší, přičemž největší slasti na konci je logicky smrt. Z toho důvodu jí předchází i největší smutek: vždyť žádná bolest není pro člověka větší než strast a utrpení vedoucí ke smrti. 22 Dále říkal, že lidé vězí v různých poutech podle toho, jaký je každý jednotlivec: jedni v méně tuhých, druzí v horších, jako v okovech, a my že je nazýváme naděje. Jako jsou okovy na těle úplně dole a obemykají končetiny na jejich konci, tak náleží i nadějí v životě nejnižší místo a týkají se jeho poslední části; právě ony drží lidi v područí a nutí je za každou cenu všechno vydržet. Nerozumné a pošelilé tíží pouta silná a nadmíru těžká, kdežto lidi vyšší duševní úrovně tolik nesvírají a je jim trochu volněji. 23 A mohu ti říct, že je tu i něco, co připodobnil pilníku, když už se tak neohroženě držel dané metafory. Tu věc prý nalézají jen duchaplnější a říznější lidé, protože je to velice důkladně ukryto, právě tak jako kdyby někdo ve vězení ukryl pilník, aby se ho nikdo z tam držených nezmocnil a pak se neosvobodil sám. Pro hrdé a horlivé to znamená, že tento prostředek sice stěžuje, ale posléze přece nalézají; ti mu říkají rozum. Tak jakmile ho najdou, nelení a pilují svá pouta a svůj úsek řetězu co nejvíce brousí a ztenčují, dokud své slasti a bolesti pokud možná nezmohou. 24 To je ale pomalá práce. Působení rozumu se na řetězech, tvrdých a nemilosrdných, totiž prosazuje jen s námahou a obrušuje je pozvolna; zcela spotřebovat a rozlomit je navíc nikdy nemůže. Ale komu se dostane tohoto léku a s pílí se dá do práce ze vší síly ve dne v noci, už snáší vazbu lehčeji a chodí po ostatních, jako by byl už propuštěn. Když pak nadejde nevyhnutelný osud, odchází lehce, jako by ani nebyl sešňeřován v násilném područí. Bohové někdy takové lidi po propuštění z trestu pozvedají pro jejich ctnost a moudrost až sobě naroveň.

25 To mi pověděl muž nerudný a, jak já myslím, velmi obtížený strastmi života. Pravdivé vzdělání poznal až pozdě a skutečně neřekl věci pravdivé a bohům odpovídající. Ale existuje jiný výklad, lepší než tento, který bych podal mnohem raději. Slyšel jsem jej od jednoho rolníka v určitém venkovském poetickém způsobu a rytmu. Ty tu nejspíš napodobovat opravdu nebudeme, zato si zkusíme připomenout smysl toho výkladu.

26 Recitoval ten hymnus na Dia i ostatní bohy, že jsou dobří a mají nás rádi, jelikož jsme přeci jejich příbuzní. Privil, že lidský rod je od bohů, nikoli od Títánů nebo Gigantů. V době, kdy ovládali veškerenstvo, usídlili prý lidi jako svého druhu své kolonisty na zemi pusté a prázdné a vybavili je nižším postavením a štěstím, nicméně týmiž spravedlivými rády a zákony, stejně jako mocné a blažené obce zakládají menší. (Nedoprovázel výklad konkrétními jmény, ale zdálo se mi, že myslí například to, že Athéňané v dávných dobách zřídili kolonie Kythenských či Serífských anebo Lakedaimoňané Kythérských a dali jim totožné zákony; skutečně lze v těchto jednotlivých koloniích vidět nápodoby zvyků a občanského života, které udržují zakladatelé, ovšem všechny oslabené a nižšího řádu. Ten rozdíl [mezi metropolí a kolonií] nicméně není [v obou případech, lidském i božském] stejný, 27 protože [zde v případě obecní kolonie] jen lidé převyšují lidi, kdežto svrchovanost bohů nad námi je nekonečná.) Tedy ve fázi, kdy byl život zřízen jako nová kolonie, bohové byli jednak sami přítomni, jednak nám ze svých řad posílali v jakoby místodržitelské roli vůdce, kteří měli obce spravovat, třeba Héraklea, Dionýsa, Persea a ostatní, o nichž slyšíme, že jsou božími syny, a krom toho jejich potomky, kteří se podle těch podání narodili mezi námi. V pozdější fázi nakonec dovolili, abychom si vládli sami, jak budeme s to. To je přesně ten moment, ve kterém podle tohoto výkladu nastoupila zásadní pochybení a nespravedlnost.

28 Zpíval pak ještě jiný zpěv, že svět je dům velmi krásný a božský, od bohů zbudovaný. Jako vidíme všechny domy takzvané šťastných a bohatých mužů vybavené dvoranami a sloupy, i zlatem a malbami na stropěch, zdech i dveřích, stejně tak povstal svět, aby hostil a těšil lidi, líbezný a pestře krášený hvězdami a Sluncem, Měsícem, pevninou, mořem a rostlinami, kteréžto věci přeci vzešly z bohatství bohů a zrodilo je jejich umění. 29 Lidé do té stavby přicházejí na slavnost, pozvaní králem bohů k hodům a skvělým požitkům, aby požívali všech požehnaní. Každý leží jinde, jako při hostině, když se jedněm dostalo lepšího místa, druhým méně výhodného. Vše [ve světě] se prý podobá našim hostinám (aniž by se tím skromné a nižší chtělo stavět do srovnání s božským a mocným), vždyť bohové nám poskytují i dvojí světlo vycházející ze dvou jakoby svítilen, jednou jasnější, jednou tlumenější – v noci a ve dne. 30 Jasně se tu prostírají bohaté stoly, plné obilí a plodů, jak vzrostlých bez práce, tak vypěstovaných, také maso, ať už

zvířectva domácího nebo divokého, a to není všechno – také mořského. Ty stoly jsou, jak řádně po venkovsku vykládal, pastviny a pole, údolí a břehy, v nichž tu bují rostliny, tam se pase dobytek, onde se zasažena kácí divá zvěř. Různí lidé mají více těch nebo oněch darů podle toho, u kterých stolů spočinou na hodovním lehátku. Některým padl los u moře, dalším na rovinách, jiným v podhůří. 31 Tuto službu konají Hóry, paní ročních dob, jako nejmladší z bohů, dobře oděné, krásné na pohled, ozdobené nikoli zlatem, nýbrž věnci všelikých květů. Rozdávají i z těchto květů samých a i ve všem ostatním se starají o hoštění, přinášejíce a odnášejíce to v pravý čas. Dále tu tančí sbory a konají se všechny ostatní potěchy. 32 A ta vezdejší námaha, kterou z našeho hlediska podstupujeme v zemědělství a lovu a při sadbě, je právě tak velká, jakou mají účastníci hostiny, když se v pololeže mají natáhnout po něčem, čeho se jim zachce, a vztáhnout po tom ruku.

Že různí lidé spočívají na jiných lehátkách – jak jsem řekl – toho příčinou je složení ovzduší. Ti první a poslední u stolu se nacházejí více než ostatní v chladu, respektive v teple, protože jsou blízko, respektive daleko od světla. 33 Všichni si proto neuzívají zábavy a hodů rovnou měrou, ale každý podle toho, jaký je od přírody. Marnotratníci a nevázací nic nevidí a neslyší, ale jedí a fixují své misky, jak to prase v chlívku, a pak omámeně oddychují. Některým z nich nestačí to, co je nadosah, a natahují ruce po vzdálenějších jídlech, stejně jako obyvatelé vnitrozemí touží po rybách a musí se ohromně snažit[, aby je získali]. 34 Další, ubozí a nenasytní, ve strachu, že se na ně nedostane, si shromažďují a kupí, co jen mohou. A pak, když je na čase odejít, jdou a nemají na ničem podílu, nýbrž velikou nouzi, a svou kupu zanechávají jiným: vždyť s sebou si ji vzít nemohou. To jsou ti, kterým se lidé při jejich řádění už rovnou vysmívají. 35 Další hrají šachy a jiní v kostky. Nejsou to ale prý šachy a kostky, jak je chápeme my, ale jedny jsou zlaté a druhé stříbrné (my je nazýváme „peníze“). O ně se spolu přou a každý se usiluje obohatit. Tito lidé působí nesnesitelný hluk a nepořádek, totiž ti hazardní hráči, a z účastníků symposia činí naprosto nejméně libý dojem. Někdy spolu dokonce bojují, pouštějí se do sebe a jeden druhého poraňují, hlavně ti opilí. 36 Přitom se neopili vínem, jako lidé v běžné realitě, nýbrž slastí. To je totiž ten nápoj, který bohové podávají na této všeobecné hostině a díky němu vychází najevo, jakou má jeden každý povahu. Také tu obsluhují dva číšníci, muž a žena. Jeden má jméno Rozvaha,

druhý Nezdrženlivost. Rozumným nalévá ten číšník muž a dávají si nalévat jen od něj střídmě, do malých kalichů a víno smíšené ve velmi opatrném poměru. 37 Stojí tam jedno měsidlo – a je to měsidlo Uměřenosti [†] Nachází se tam mezi mnoha jinými měsidly, která se liší chutí podle toho, že obsahují mnoho různých vín. Jsou stříbrná a zlatá, a také je zdobí vypočtení zvířat, různé spirály a ryté obrazce. Ale měsidlo Uměřenosti je prosté, nevelké a bronzové, jak by si domyslel ten, kdo by ho viděl. Z něho máme pít po mnoha malých dávkách v odstupu a vmísit jen malý díl slasti. 38 Kdo mají za číšníka Rozvahu, dávají si nalévat tak, že se má na pozoru a soustředí se, aby víno nenamíchal nějak špatně a hodovníka tím nerozkymácel a nesrazil.

Nezdrženlivost nalévá skoro všem do poháru úplně neředěnou slast bez kapky uměřenosti, i když některým jiným, čistě aby se neřeklo, malou trošku. Ta se ale hned rozplyne a je po ní veta. Pijáci si zavdávají bez přestávek, ba svou číšnici popohánějí a poroučejí, aby k nim chodila rychleji, a všechno jí trhají z ruky. Ta je v jednom kole, udýchaná obíhá hosty a pot z ní lije. 39 Její hosté se valí tanečním rejmem a vrávorají a kácí se na zem na veřejnosti, také zápasí a pokřikují, stejně jako pijáci přebavší vína, jen s tím rozdílem, že ti druhí [to činí] dočasně a s mírou: stačí chvíli zdřímnout a je jim hned lépe, protože jejich opilství bylo toho lehkého druhu. Zato ti první si takhle vedou po celý život kvůli slasti, jakoby silnějšímu pitivu, spí jako špalci a jaktěživi nemají šanci se vzbudit, pokud ovšem nezemřou: smrt je totiž pro tento typ pijáků jediný spánek, který jim může pomoci. 40 Je ale také pravda, že leckdo je tak přeplněný, že vrhne. Jenomže vyhoštění slasti doprovázejí křeče a krajní bolest. Ale když se někomu podaří [tímto zvracením] zmátořit, uleví se mu a má pak snazší život. Rozumí se, že tahle věc, chtít vrhnout, se natrefuje zřídkakdy: lidé právě naopak chtějí daleko spíše pořádku pít, protože jejich žížeň nepolevuje, nýbrž je čím dál silnější, stejně jako u hodovníků nalévajících si nesmíšené víno. Takový je tedy tento druh pijáka: urážejí milost bohů a nehorázně jí opovrhují.

41 Naproti tomu ti uměřeni a zdatní si popřávají slasti uměřeně a občasně, protože se mají na pozoru. Stejně se to má s člověkem svobodným, když se mu dostane pozvání od někoho z mocných, krále či vládce. Nestará se o jídlo a pití, kromě nutného nasycení, ale věnuje se vnitřnímu vybavení domu a to je jeho potěcha. Také ti uměřeni lidé se nestarají o pitku,

hry a kostky a spíš si prohlížejí, jak vypadá vnitřek, zvláště mužský sál, kde se hostina koná, obdivují se a vyptávají, jak se stavěl, a přemýšlejí o všem uvnitř stejně jako o různých krásných a líbezných malbách. Zajímají se také o jeho správu, řád a rozvrh dob, jak se v něm vše koná dobře a znale, a věnují tomu pozornost. Proto také jedině oni vnímají jeho krásu. 42 Záleží jim na tom, aby nevypadali, že tomu rozumí jen jako slepí a hlouš. Naopak chtějí, aby o tom i přes tu jedinou návštěvu dokázali něco povědět, kdyby se jich někdo ptal, co viděli a poznali. Myslí na tyto věci, požívají s rozvahou slasti – a takhle žijí. Rozmlouvají jeden každý se sebou, někdy po dvou či po třech takových si dělají společnost. Někdy, když se od opilců spustí silný křik a pozdvižení, otočí k nim na okamžik hlavu, ale pak se zase hned věnují sobě. 43 A pak, když je načase odejít, vlečou marnotratníky a nevázané jejich průvodci, hnát je svinským krokem dá práci a neobejde se to bez nemocí, u nichž křičí a nadávají, a nemají představu, ani kam kráčí, ani jak se poměli, a to i v případech, že tu někdo z nich pobyl ne právě krátkou dobu. Hodovníci z opačné skupiny odcházejí vzpřímeně, jistě a po svých. Za celou dobu nic jalového neprovedli, nyní dali pozdravení svým přátelům a na odchodu radostně září. 44 Bůh, který na toto shlíží a pozoruje každého hodovníka, jak se choval v jeho domě, tak nakonec volá ty nejlepší vždycky k sobě, a pokud je s někým nadmíru spokojen, káže mu zůstat a učiní ho svým spolustolovníkem a druhem, a takový člověk je pak častován božským nektarem. A ten je velice podobný výše zmíněnému nápoji uměřenosti, jen je daleko průzračnější a čistší, protože bude nejspíš patřit, jak myslím, k hodům božským a pravým.“

45 *Dión* Běda, Charidéme, takový's byl a smrt nám tě už vzala! O kolik měl jsi převýšit lidi své doby a jak ses již osvědčil otci i spoluobčanům, a to, při Diovi, ne slovy, nýbrž mocně pravdivou pevností! Já nevím, čím bych mohl dodat útěchy vám, zbaveným takového muže, abyste jeho smrt nenesli tak těžce: 46 vždyť nyní sotva dokážu poskytnout útěchu sám sobě. A ty, Tímarchu, jako jediný můžeš být oporou svému otci a vyhojit jeho neštěstí, budeš-li si hledět, abys všem ukázal, že nejsi příliš pozadu za bratrem. Bylo by přece zvláštní (dostalo-li se ti už bratrova značného jmění a máš-li získat ještě další po smrti tuhle svého otce), abys nepřijal bratrovu uměřenost, smělost a zápal pro vrcholy krásy, jako kdyby tě s Charidémem nepojila sprízněnost právě v těchto ohledech.

Q. Horatius Flaccus: *Satira* 1,1

(přel. Michal Ctibor)¹

Překlad byl pořízen podle komentovaného vydání Horace. *Satires, Book I*. Edited by Emily Gowers. Cambridge Greek and Latin Classics. Cambridge: Cambridge University Press 2012. Komentář Gowersové posloužil také jako zdroj pro nečetné vysvětlivky uvedené v poznámkách pod čarou.

V překladu používám i prvky hovorové češtiny (zejména hovorovou slovní zásobu), které – zdá se mi – odpovídají kolokviálnímu stylu Horatiových *Satir*.

Čím to, Maecenate, že nikomu není dost dobrá
dráha, kterou si zvolil či na niž ho zavedl osud,
a radši vynáší do nebe ty, kdo jdou opačným směrem?
„Jó, kupec, ten se má nejlíp!“ stýská si zestárlý voják,
5 na jehož bolavém těle se podepsal náročný život;
naopak kupec si na lodi zmítané vichřicí zoufá:
„Vojna je lepší! Vždyť co? Šiky se do sebe pustí
a během chvíle je o rychlé smrti či vítězství jasno.“
Rolníkům závidí pohodu odborník kovaný v právu,
10 když mu hned s kohoutím zpěvem dav klientů na dveře buší;
rolník zas, když z polí vytáhne paty jda do města k soudu,
dává se slyšet, že jedině ve městě dá se žít šťastně.

A tak dál, a tak dál – žvanila Fabia pusa by bolet
začala, tím tě teď nebudu zdržovat; poslouvej, kam tím
15 mířím. Kdyby se zjevilo nějaké božstvo a řeklo:
„Já vaše modlitby vyslyším: vojáku, ty budeš kupec,
právníku, ty budeš rolník. Všichni si vyměňte strany,
vy pojdte odtamtud semhle, vy zase odtamtud semhle.
Co je, co stojíte?“ – o snadné štěstí by neměli zájem.

¹ Vznik tohoto textu byl podpořen programem Univerzitní výzkumná centra UK č. 204053.

20 Byl by pak nějaký důvod, aby se Jupiter na ně
 nenaštvál, nenafouk' tváře a neřek', že příště si dvakrát
 rozmyslí s takovou ochotou dopřávat modlitbám sluchu?

Abych to ovšem nebral tak zkrátka jak pisálci vtípů
 (ačkoli kdo by chtěl člověku zakázat říkati pravdu
 25 s úsměvem na rtech? Vždyť lichotný učitel také tě kdysi
 uplácel cukrovím, aby ses číst a psát naučil s chutí;
 nicméně žert nechme stranou a pusíme se do toho vážně):
 tedy ten rolník, jenž těžkou zem obrací kovovým rádlem,
 i tuhle šejdířský krčmář, voják či odvážný lodník,
 30 jenž brázdí veškerá moře, se shodují na tom, že strasti
 snášejí jedině kvůli té vyhlídce na klid a pokoj,
 který je čeká pryč, hned jak si nasyslí dostatek zásob:
 za svůj vzor uvádí malého mravence, velkého dřívce,
 který si v kusadlech snaší, kolik jen zvládne, a staví
 35 velikou hromadu, neboť je pamětliv budoucích časů.
 Jenomže mravenec, když Vodnář ohlásí nevládnou zimu,
 zůstane doma a moudře si užívá toho, co předem
 obstaral, kdežto ty nedáš se od zisku odradit nikdy
 úporným vedrem či zimou, plamenem, mořem či mečem;
 40 nezastavíš se, aby snad támhleten bohatší nebyl!

Jakou ti přináší radost hromada zlata a stříbra,
 když si ji ze strachu potají zakopeš do díry v zemi?
 Copak ti, když trochu ubereš, zbyde jen bezcenný šesták?
 A když z ní nebereš, co je tak krásného na velké kopě?
 45 Ať si tvá obilná mlátička vymlátí sto tisíc pytlů:
 tvé břicho toho spořádá stejně jen tolik, co moje.
 Stejně tak kdybys byl otrok a musel se namáhat s těžkým
 pytlem bochníků, přece bys nedostal štedřejší porci
 než ten, kdo nenesl nic. Vždyť každému, kdo žije v mezích
 50 určených přírodou, pramálo záleží, zda jiter orá
 sto nebo tisíc. Ty namítneš: „Je fajn si z velké brát kupy!“
 Dokud však netvrdíš, že si já nemohu brát ze své malé,

proč bys měl klást svoji stodolu nad moje zásoby v spíži?
 Vždyť je to podobné, jako bys sháněl jen sklenici vody
 55 anebo džbánek a říkal: „Radši bych z veliké řeky
 než brát jen z tohohle slabého pramínku.“ Ono se stává,
 že kdo si v množství a hojnosti libuje víc, než je zdrávo,
 zahučí do řeky, která ho vezme i s utrhlým břehem;
 zatímco kdo nechce víc, než je potřeba, nabere vodu
 60 beze všech kalů a nepříjde o život v divokých vlnách.

Značná část lidí má syslením zatmělou mysl a tvrdí:
 „Dost není nikdy! Kolik máš majetku, za tolik stojíš!“
 Co dělat s takovým člověkem? Nechej ho, ať se dál souží,
 dokud ho tohleto těší. Takový jeden prý bydlel
 65 v Aténách, boháč a držgrešle, pohrdal míněním lidí
 a vždy si pro sebe mumlal: „Dav syčí, já si však doma
 sám sobě tleskám, když vidím všechny ty zlaťáky v truhle.“

Žíznící Tantalus lapá po vodě mizící těsně
 před jeho ústy – co ty se směješ? Vždyť je to příběh
 70 o tobě, jen s jiným jménem: s pusou dokořán spáváš
 na pytlích sehnaných po všech čertech, zacházíš s nimi,
 jako by byla to svátost, a prohlížíš si je jak obraz.²
 Nevíš snad, jakou má hodnotu nummus? K čemu je dobrý?
 Koupiš si chleba a olivy, džbáněček vína a všechno,
 75 čeho je lidskému tělu potřeba k zbavení útrap.
 Nebo snad neusnout strachy a ve dne i v noci se děsit
 zákeřných zlodějů, požárů, otroků, aby ti s tvými
 penězi náhodou nepláchli – tohle ty nazýváš radost?
 To bych si přál radši navždy být tvého majetku prostý.

² Interpretování mytických podsvětních trestů (Tantalos, Sisyfos, Danaovny, Tityos, Ixión aj.) jako určitých alegorií lidského neštěstí v pozemském životě je typické pro epikúrejskou filozofii, srov. Lucr. 3,978–979 (*Atque ea ni mirum quae cumque Acherunte profundo prodita sunt esse, in vita sunt omnia nobis*. „A bezpochyby všechno, co má dle zvěstí být v hlubinách Hádu, to se odehrává v našich životech.“) a následnou pasáž (3,978–1023), kde Lucretius uvádí reálné předobrazy vybjájených podsvětních trestů.

- 80 „Ale když nastyďneš a o tvé tělo se pokouší nemoc
anebo neštěstí jiné tě stihne a připoutá k lůžku,
někdo se u tebe posadí, někdo ti přiloží obklad,
uprosí doktora, aby tě vzkřísil a navrátil blízkým.“
Manželka tvá ani synové nestojí o tvoje zdraví,
85 sousedům, známým jsi protivný, hochům i dívkám:³
a ty se divíš, že nikdo se k tobě nechová s láskou,
jíž nejsi hoden, když je ti nade vše milejší stříbro?!
Nebo snad myslíš, že pečovat o vztahy s rodinou, kterou
dala ti příroda bezpracně, pěstovat přátelské vztahy,
90 je zhruba takové mrhání časem, jako bys učil
oslici poslouchat uzdu a honil ji závodní dráhou?

- Zkrátka ať shánění jasný má mezník a čím více vlastníš,
tím méně nouze se strachuj a se strastmi koncovat začni!
A pokud získáš, po čem jsi bažil, hlavně se nechtěj
95 opičit po jistém Ummidioví. Příběh je krátký:
býval tak bohatý, že místo sčítání peníze měřil,
ale tak škodliv, že nechodil oděný lépe než otrok;
až do své poslední hodinky pořád se obával smrti
hlady, jenomže potom ho sekyrou rozťala vejpuľ
100 bývalá služebná, nejstatečnější z dcer Tyndareových.⁴

³ Verše 84–85 bývají některými editory – snad oprávněně – zahrnovány do předcházející přímé řeči. Celkový význam odstavce je však zřejmý: zatímco oponent tvrdí, že jenom majetek člověku zajistí péči v případě nemoci (příčemž čtenáři může na mysli tanout další typický obraz z římské satiry, totiž obraz tzv. lovců dědictví, srov. Horatiovu *Satiru* 2,5), Horatius naopak namítá, že lakota vede k odcizení s bližními; lepší než spoléhat na majetek je pečovat o dobré vztahy s blízkými lidmi, čímž si člověk zajistí jejich případnou pomoc v případě potřeby. Jde o další argument založený na epikúrejské etice, která vyzdvihuje přátelství částečně právě z utilitaristických důvodů.

⁴ Ummidiova propuštěnka je zde zařazena mezi ženy, které zabily muže sekerou: nejznámější z nich je Klytaimnéstra, dcera spartského krále Tyndarea, která zabila svého manžela Agamemnona.

„K čemu mě navádíš tedy? Měl bych být takový hýřil,
jako jsou Nommentanus či Naevius?“⁵ Ty pořád léčíš
krajností krajnost a necháváš rohaté býky se srážet.
Když říkám *Neškudli!*, není to totéž, co *Rozhazuj, mrhej!* –
105 otázka nestojí: Skrblit, či strojívát lukulské hody?⁶
Každá věc má svoji míru a má přece jasné své meze;
to, co je vně těchto mezí, nemůže nikdy být správné.

A jsem zas u toho, proč z těchto lakomců spokojen nikdo
se sebou není a vynáší ty, kdo jdou opačným směrem,
110 a proč je, když kozu za plotem plnější vemeno tíží,
sžírá závist a spíše se neměří se všemi těmi
chudšími; radši se lopotí mít víc než ten nebo onen.
Při tomto úprku vždy vidí před sebou boháče větší,
jako když kopyty tažené spřežení vyrazí z boxů,
115 vozataj doráží na vozy svištící před jeho koňmi
a zhrdá těmi, jež předjel a kteří jsou na chvostu pole.

A tak jen zřídka kdy najdeme člověka, který by řekl,
že prožil blažený život, a spokojen s určeným časem
odcházel z žití jak hodovník, který je docela sytý.⁷
120 Dosti však toho – aby sis nemyslel, že jsem šel loupit
do spisů Crispina⁸ s oteklým okem, už ani slovo!

⁵ Nommentanus (doloženě) a Naevius (pravděpodobně) jsou postavy z Luciliových satir.

⁶ V originále zmínění nám neznámé příklady hýřících boháčů – rozhodl jsem se zde pro adaptační překlad a použil jsem jiný antický příklad marnotratnosti, totiž Lucia Licinia Luculla a jeho příslovečné lukulské hody.

⁷ Přirovnání vyrovnané smrti ke spokojenému odchodu z (uměřené) hostiny nacházíme u Lucretia (3,938–939).

⁸ Snad Plotius Crispinus, stoik; jeho grafomanii se Horatius vysmívá v *Satiře* 1,4,13–16.

AVRIGA
(ZJKF)
LXIV/1 2022

OBSAH SVAZKU / CONSPECTVS VOLVMINIS

ČLÁNKY / COMMENTATIONES

DRAHOMÍRA TESAŘOVÁ / Grécismy v latinské lékařské terminologii ve spisu
De medicina Aula Cornelia Celsa (Graecisms in Latin Medical Terminology
in Aulus Cornelius Celsus's *De medicina*).....7

DIDAKTIKA / DIDACTICA

RADIM ŠÍRL / Gorgiova *Chvála Heleny* a výuka filozofie sofistů
na gymnáziích (Teaching the Philosophy of Sophists at Gymnázium:
Gorgias's *Encomium of Helen*).....29

ZPRÁVY / MISCELLANEA

VÁCLAV MAREK / K nedožitému stoletému jubileu profesora Radislava Hoška. . .47
PAVLÍNA ŠÍPOVÁ / Překladatelská soutěž České společnosti novořeckých
studií 202152
MICHAL CTIBOR / Devátý Den latiny na Filozofické fakultě UK.....54
PAVEL NÝVLT / Konference Roma aurea MMXXII.....56
MICHAL CTIBOR / 21st International Colloquium On Latin Linguistics
aneb Pocta loni zesnulému profesorovi Harmu Pinksterovi.....59
MICHAL CTIBOR / Podcastová série Emperors of Rome.....64

RECENZE / CENSURAE LIBRORUM

GREGORY I. HALFOND, *Bishops and the Politics of Patronage in Merovingian Gaul*. Ithaca and London: Cornell University Press 2019 (MARTIN ŠENK).....69

PŘEKLADY / TRANSLATIONES

DIÓN Z PRÚSY: *Charidémós* (*Oratio* 30). Přeložil FILIP HORÁČEK.....75

Q. HORATIUS FLACCUS: *Satira* 1,1. Přeložil MICHAL CTIBOR.....86

A V R I G A
(ZPRÁVY JEDNOTY KLASICKÝCH FILOLOGŮ)
LXIV/I (2022)

Vydává Jednota klasických filologů.

Redakční rada:

Michal Ctibor (editor),

Dagmar Muchnová a Jan Souček (výkonní redaktoři),

Lucie Pultrová, Lenka Jiroušková, Jan Kalivoda, Jana Kepartová,
Ivana Koucká, Matěj Novotný, Jiří Šubrt a Lenka Vacinová (členové).

Adresa redakce: AVRIGA – ZJKF,

Ústav řeckých a latinských studií FF UK,

Celetná 20, CZ-116 42 Praha 1, e-mail: auriga@ff.cuni.cz

Obálka a grafická úprava Markéta Jelenová

Sazba Robert Konopásek

Tisk tiskárna Nakladatelství Karolinum,

Pacovská 350, 140 24 Praha 4

Vydání první. Náklad 220 výtisků. Vychází dvakrát ročně. 96 stran.

ISSN 1211-3379

